

Жалпыңды эми көрбөймүн!..
Бул дүнүйө ааламдан
Өлбөй тирүү ким калган?
Артымда калган туяк жок,
Ушул мага миң арман.
Жаркыраган дүйнөгө,
Кайтып келер болсочу,
О дүйнөнүн жалганын,
Айтып келер болсочу.
Кызыл тилин сайратып,
Чечендер өткөн дүйнөдөн,
Эсеп жеткиз ойлосоң,
Эчендер өткөн дүйнөдөн!..
Бул дүйнөдөн ким өткөн,
Ордо салып, чүкө атып,
Балдар өткөн дүйнөдөн.
Сан кылымды оодарып,
Саймедиреп кеп салып.
Санжырачыл, уламыш,
Чалдар өткөн дүйнөдөн.
Ат үстүнө оодарып,
Эңишкен өткөн дүйнөдөн.
Далысы жерге тийбестен,
Жеңишкен өткөн дүйнөдөн.
Багелектен алышып,
Бак-таалайга салышып.
Бар кумардан канышып,
Балбандар өткөн дүйнөдөн.
Ааламдын баарын багынтып,
Адамдын канын агылтып,
Тизеден канга малынтып,
Жек көрүнүп канчага,
Албандар өткөн дүйнөдөн,
Кум агызып сел болуп,
Сайлар өткөн дүйнөдөн.
Кул иштетип кумсарып,
Байлар өткөн дүйнөдөн.
Бир көргөнүн сынаган,
Сынчылар өткөн дүйнөдөн.
Ааламдын баарын ыр кылган,
Биздей ырчылар өткөн дүйнөдөн!..
Аргымак минсем бели бош,
А дүйнө кетсем, кайыр кош.
Бууданды минсем бели бош,
Эми бурулбай кетсем, кайыр кош!.

Бир АЛЛА

Жети кабат асманга,
Күн жараттың бир Алла.
Жылдызы чеге ай менен
Түн жараттың бир Алла
Түрдүү-түрдүү ааламга,
Түр жараттың бир Алла
Ичи толгоп бейишке,
Ур жараттың бир Алла
Адам ата, Ава эне,
Жуп жараттың бир Алла.
Булбул кие, чымчыкты,
Бакта кылдың бир Алла.
Бухардагы падышаны
Такта кылдың бир Алла.
Бугу, марал, кийиктн,
Ташта кылдың бир Алла.
Жетип алар ажалды
Башта кылдың бир Алла.
Курт-кумурска, бөй-чаян,
Чөлдө кылдың бир Алла.
Өлгөндөрдүн баарысын,
Көрдө кылдың бир Алла.
Каз, өрдөктүн баарысын,
Көлдө кылдың бир Алла.

«Манас» эпосунан.

Семетейдин Таласка жөнөшү

Кара таздан кеп уктум,
Калкың кыргыз деп уктум.
Желке таздан кеп уктум,
Жериң Талас деп уктум.
Эки таздан кеп уктум,
Элиң кыргыз деп уктум.
Барышым Бар-Көл деп уктум,
Өрүшүң Кең-Кол деп уктум.
Душмандын ишин көп уктум.
Тентиреткен элимден,
Абыке, Көбөш деп уктум.
Экөбү, айбандык кылган деп уктум.
Атамдан калган алтын так,
Байланды беле биздин бак.

Анда апакеси Каныкей,
Анда туруп муну айтат:
Кара оозуна кан толгур,
Кандай неме айтты экен.
Бүт оозуна жин толгур,
Жинди неме айттыбы?..

Айбалка сабы жез эмес,
Айланайын кулунум,
Сен аттанып чыгар кез эмес.
Балканын сабы жез эмес,
Балам, жетилбей бараар кез эмес.
Сумбула тууп, жут болот,
Быйыл жаман кыш болот.
Алты бөрү бир койду,
Таласа жанды коёбу,
Жаласа канга тоёбу?

Абыке, Көбөш эки арам,
Атасы менен алты арам.
Алар асылса жаның коёбу?
Булчуң этиң толо элек,
Абыке, Көбөш кул менен,
Булкушаар кезиң боло элек.
Жүлүн этиң толо элек,
Жулкушар маалың боло элек.
Билегиң күчкө толо элек,
Сен, белсенер убак боло элек.
Балапан жүнүң түшө элек,
Балтыр этиң толо элек.
Сен басташаар мезгил боло элек,

Көнөк этиң толо элек.
Кармашаар маалың боло элек.

Анда Семетей туруп муну айтат:

Кара тоонун карагай,
Какка сайса өнөбү?
Каргалар менен тебишип,
Кара кандын шаарында.
Сен ушинтип айтканда,
Мен карыптыкка көнөмбү?
Көк жал Манас атамдын,
Абыке, Көбөш эки арам,
Арбагын жерге көмөбү?
Кара Кандын шаарында,
Качып жүрүп не пайда?
Долононун бутагын,
Топко сайса өнөбү?
Тоо туйгундун баласы.
Торгойлор менен тебишип,
Темир кандын шаарында,
Сен ушинтип жатканда,
Бул тозокко көнөмбү?
Туйгун Манас атамдын,
Абыке, Көбөш эки арам,
Арбагын жерге көмөбү?
Кара кандын шаарында,
Качып жүрүп не пайда,
Кармашаарга жоо кайда?
Темир кандын шаарында,
Тентип жүрүп не пайда,
Тебишерге жоо кайда?
Аргын кыргыз эл кайда,
Ала-Тоо менен жер кайда.

Анда долу Каныкей,
Айтпай ыйлап болбоду,
Айтпаска өзүн зордоду.
Анда Семен болбоду,
Карчыга деген кара куш,
Кайрылып учат жем үчүн.
Мен калмакка барам эл үчүн.
Кыргиек деген кыйын куш,
Кылчайып конот жем үчүн.
Мен кытайга барам эл үчүн.
Абыке, Көбөш эки кул,
Алыптыр талап көчүмдү.
Айланайын апаке,
Алып берем өчүндү.
Азыр жөнөтүп жөнүн айтпасаң,

Карабайм сенин бетинди!..

Анда катын Каныкей,
Темиркандын ак тулпар,
Алып келип токуду,
Көңүлүнө түйгүң деп,
Булбул болуп окуду:
Өткөн иштен баштады,
Жалгызынын алдына,
Баарын айтып таштады:
Айланайын жалгызым,
Атаң Манас эр эле,
Болжолу жок шер эле,
Кайдан эр буга тең эле.
Атаң дубана келсе турбаган,
Туруп салам кылбаган.
Эшен келсе турбаган,
Эңкейип салам кылбаган.
Маңдайы тайкы мен белем,
Атаң басташкан жоодон ок жеген.
Көк жалдан бөлүнүп калган мен элем.
Кайран атаң өткөн соң,
Тал-талынан бөлүнүп.
Менин такым этим көрүнүп.
Кой кайтарган болчумун.
Абыке, Көбөш арамдын,
Өткөн болчу кордугу,
Жеткен болчу зордугу.
Тамак болгон жол ката,
Бакайдын союп берген боругу.
Аткарып атаң керээзин.
Чыйырдыны ээрчитип,
Таятаңды аркалап,
Тентип келген мен элем.

Талас деген жериңдин,
Бетегеси бураган,
Тоосунан булак кулаган,
Тереги көктү тиреген,
Текеси чөбүн жиреген.
Алмаларын алып жейт,
Бычак менен жарып жейт,
Күрүчүн күздүк айдатат,
Күлүгүн жемге байлатат.
Күнчүлүк жерге шайлатат,
Арпасын күздүк айдатат,
Атгарын жемге байлатат,
Айчылык жерге шайлатат.
Жармасынан чайы көп,

Жардысынан байы көп,
Кара малдан төө көп,
Карды салык бээ көп.
Калайынан күмүш көп,
Кара эгинден күрүч көп.
Өрдөгүнөн казы көп,
Өлөңүнөн сазы көп.
Барганыңда көрөөрсүң,
Кулун, тайы кунандай,
Кыз-келини жубандай.
Учуп чыккан чымчыгы,
Тоодон учкан улардай.
Чымчыгынын үнүнө,
Чыдап пенде туралбай.
Барганыңда көрөрсүң.
Адыр-адыр жеринде,
Аркары жатат куюлуп.
Аркары адам тааныгыс.
Таласта азаптуу пенде наалыгыс.
Будур-будур жеринде,
Бугусу келет куюлуп.
Бугусу пенде тааныгыс,
Таласта азаптуу пенде наалыгыс.
Ала-Тоо мекен жери бар.
Ак калпак кыргыз эли бар.
Өткөн арбак конгон жер,
Өрүшү малга толгон жер.
Жаткан арбак конгон жер,
Жайыты малга толгон жер
Келини кере баскан жер,
Кыздары эндик казган жер.
Жибек кемсел кийинип,
Жигити сулуу болчу эле.
Кызыл жибек кийинип,
Кыздары сулуу болчу эле.
Келенкер чачпак салынып,
Келини сулуу болчу эле.
Кыздарына кызыгып.
Келинине кеп айтып,
Келбей шорум курутпа,
Апаңдын айткан кебин унутпа!
Барганыңда көрөөрсүң,
Кен Таластай жер кайда?..
Барганыңда көрөрсүң,
Кайран атаң Манас багында,
Кең-Колдун куйган чатында.
Турпагын Алайдан барып алдырып,
Алты жүз төөгө жүктөтүп,
Күлботосун кең Чаткалдан тарттырып.

Алты миң эркеч майына,
Кыш бышырып бек салгам.
Атаңдын ошол күмбөзүн,
Алты кылым өткөнчө,
Ушу турган Таласка,
Турар бекен деп салгам!
Кең-Колдун куйган чатына,
Жети миң эркеч майына,
Кыш бышырып бек салгам.
Атаңдын турган күмбөзүн,
Жети кылым өткөнчө,
Жарашыктуу Таласка,
Турар бекен деп салгам!

Таласка барсаң барып кел,
Абыке, Көбөш эки арам,
Башына түйшүк салып кел,
Атаңдан калган сегиз мүлк,
Телегейи тегиз мүлк,
Калтырбастан алып кел!..

Кагылайын жалгызым,
Эми сырым айтайын,
Түшүндүрүп кайтайын:
Кең Кашкардын ар жагы,
Кебез-Тоонун бер жагы.
Алтымыш калмак бир тилмеч,
Жерди ченеп келгенде,
Карактап алган Ак келте.
Атакеңе чак келте.
Асып атсаң ай чакыр,
Жатып атсаң жазайыл.
Отуруп атсаң ой чакыр.
Басып койсоң бардеңке,
Алыска атсаң ак келте.
Тартып койсоң Тапанча.
Боору муздай көгөргөн.
Сыртын Көк Жал өгөгөн.
Баарын түзөп теңеген.
Түбүнө койдой алтын чөгөргөн.
Озуна окту ашаткан,
Түбүн замбирекке жасаткан.
Оозунда бар он атаар,
Белинде бар беш атаар.
Ат башындай коргошун,
Күлдүрөтө салчу эле.
Болоттон кылган чоң сүмбө,
Такылдатып урчу эле.
Чаначтап дары куюучу,

Кош Сүмбө менен уруучу.
Чиркейдин тумшугундай куу баткан,
Жолборстун сийдигиндей суу баткан.
Балык кулак чакмак таш,
Баркырата чачуучу,
Чиркейдин тумшугундай кууна,
От байланып калуучу.
Душманды көздөй бурчу эле.
Жер солкулдап атканда,
Алааматты кылчу эле.
Атаң Манас канкорум,
Ошентип жоону алуучу.
Асса бараң, атса түз,
Асыл жандын эрмеги.
Асылып адам көрмөгү.
Көр Көбөштүн колунда,
Алуучу болсоң мүлк ошол!
Балам берүүчү болсо ошону ал,
Бербесе сага кулунум,
Жамандашпай кайтып кел!

Атаңдан калган сыр найза,
Душманыңа чыр найза,
Тууганыңа туу найза,
Учу толгон уу найза
Кара-Коюн, Беш-Таштын.
Карагайын кыйдырган,
Саратанда кестирген,
Салкын жерге жыйдырган.
Тутам жерин каптаткан,
Тутам жерин саптаткан.
Колдон тайма болот деп,
Кол кармачу жерине,
Колодон сымдап чырматкан.
Учуна коргошун уусун чылаткан.
Тийген жерин ыраткан,
Сайган жерин кулаткан,
Жанып тийсе ыйлаткан.
Он эки кулач Сыр найза,
Душманыңа чыр найза.
Көр Көбөштүн колунда,
Берүүчү болсо ошону ал,
Бербей койсо кулунум,
Жамандашпай кайтып кел!..

Көмүрүнө чыдабай,
Көп токойлор кыйраган,
Көрүгүнө чыдабай,
Көп өгүздөр союлган.

Сугатына чыдабай,
Суук булак соолгон.
Кылганына чыдабай,
Кырк усталар кыйналган.
Уй майына сугарган,
Уйдун баарын кырды деп,
Далай катын ыйлаган.
Көлүгүнө чыдабай,
Кыйла балбан жыйылган.
Кара уста менен Сары уста,
Саргайып соккон Ачалбарс,
Караңгыда кызарган,
Кырды карай шилтесе,
Кырк кулачка узарган.
Чөпкө койсо өрт кеткен,
Шилтегени мүрт кеткен!!
Көр Көбөштүн колунда,
Берүүчү болсо ошону ал,
Бербей койсо кулунум,
Жамандашпай кайтып кел!..

Төгөрөгүн төгөгөн,
Төкөр уста Бөлөкбай,
Он жети ай жатып өгөгөн.
Төбөсүнө муштумдай алтын чөгөргөн
Атаңдан калган Ай балта,
Эшик эндей сом балта,
Сабы карагайдай чоң балта,
Абыке кулдун колунда,
Берүүчү болсо ошону ал,
Бербей койсо кулунум,
Жамандашпай кайтып кел!..

Пил терисин каптаган,
Желим менен чаптаган.
Арчасын ар жыттан тандап кестирген
Керектүү жерин тештирген.
Кээ бир жерин муунаган,
Кээ бир жерин туураган.
Арча отуна кактаган,
Кылымда мындай болбойт деп,
Көргөн кары мактаган.
Алтындан мыгын кактырган,
Аны кылган устаны,
Анжыяндан таптырган.
Күмүштөн мыгын кактырган,
Көргөн киши жактырган.
Добушу күнчүлүк жерге угулган
Аттан түшпөй урушса,

Душманга салган чуулган.
Даназасын караңар,
Алтынга баасы барабар.
Камчы менен бир чапсаң,
Кой чагырдай «тарс» эткен.
Чымын консо «чыңк» эткен.
Чертип койсо «дыңк» эткен,
Жылкы тийип, куш салсаң
Кереги тийчү добулбас.
Чоң Жакып[тын] колунда,
Алуучу болсоң мүлк ошол!

Атаңдан калган Аколпок,
Тармал койду кырктырган,
Такыр жерге жыктырган.
Келинге кере бастырган,
Келишимин арттырган.
Кыздарга кылын тердирген,
Кызматын артык бердирген.
Букардын ак буласын алдырып,
Арасына болоттон төгүп салдырып,
Аркагын алтын зымдан жандырып,
Эришин күмүш зымга кандырып.
Чекесин кыялдатып ойдуруп,
Алтымыш келин, отуз кыз,
Оймокторун жойдуруп.
Келиндин баарын ыйлатып,
Кыздын баарын кыйнатып,
Бараңдын огу өтпөгөн,
Найзанын учу тешпеген.
Атаңдан калган Аколпок,
Көр Көбөштүн колунда,
Алуучу болсоң мүлк ошол.
Бербей койсо кулунум.
Жамандашпай кайтып кел!

Отуз теке терисин,
Ашаткысын келтирген,
Алтымыш эки балбанга,
Тарттырып ийин тептирген.
Кан Бакайдын келини,
Коно жатып иштеген.
Алманбеттин Арууке
Алты ай бою тиштеген.
Энеңдин сайган жери билинбейт.
Жеңеңдин кайыган жери билинбейт,
Карап көздөр оюлган,
Кашка тиштер жоюлган.
Багалектен тартканда,

Аркан бою чоюлган.
Темиркандын Каныкей,
Бир жыл бою иштеген.
Кылычтын мизи кеспеген,
Бараңдын огу тешпеген,
Жылаан боор бүктүргөн,
Жымылдатып тиктирген.
Катканынан бүктөткөн.
Көчкөндө кара нарга жүктөткөн,
Чоң атаң Жакып үйүндө.
Ак куржунга салынуу,
Алабаканда илинүү.
Энеңдин кылган иши билинүү.
Кандагай деп аталган,
Муну кылган Каныкей.
Кан Кошойдон бата алган!.

Чылбырың куру кетет деп,
Акылы артык кыз Сайкал,
Тартууга берген Тайбуурул
Тайбуурул жөнүн сурасаң.
Энеси күлүк марал баш,
Күлүктүгү жанда жок.
Жылкыдан мындай жаралбас!
Атасы жапайы тулпар куландан,
Сынын көргөн Буурулдун,
Баардык баатыр суранган,
Көргөн душман күйүнгөн.
Минген киши сүйүнгөн,
Алты айчылык узак жол,
Алты күндө жүгүргөн.
Аркардай бели түйүлгөн,
Жети айчылык алыс жол.
Жети күндө жүгүргөн,
Жейрендей бели түйүлгөн,
Кууганын качып кетпеген.
Куугандар артган жетпеген,
Кашка тиши күрөктөй,
Жарашыктуу карасаң,
Жал, куйругу жибектей.
Азуусу болот каккандай,
Жаныбарым Буурулдун,
Жөн желгени чапкандай,
Булчун эти токтудай,
Кош таноосу коктудай.
Эки көзү чырактай.
Аккан терин карасаң,
Ак-Сайдан аккан булактай,
Оң көзүндө калы бар.

Караңгыда жол жүрсө,
Кулагынын түбүндө,
Жарык кылчу шамы бар.
Омууроосу адырдай,
Астыңкы кол мунардай,
Арткы буту чынардай,
Чаткы аягы Чаткалдай,
Карчытынын үстүнө,
Төшөк салып жаткандай,
Кабыргасы болоттой,
Тамашасы кызык той!
Кен соорусу Жайыктай,
Үстү тынчы кайыктай,
Балчыктуу жерге жатпаган,
Кош аңдан катар аттаган,
Бугудай мойнун бураган,
Буйдалбастан чураган,
Семиргени сүмбөдөй,
Секиргени бүргөдөй,
Кыйкырык укса элирген.
Ооздук чайнап кемирген,
Тизгинде колуң карышкан,
Учкан куш менен жарышкан,
Шамалдан өзү бүткөндөй.
Калбыр өпкө Буурулга,
Жер кендигинен түткөндөй,
Атаң кан Манастын Буурул ат.
Абыке, Көбөш колунда.
Буурул ат тийсе колуна
Балам душманың көөнү куурулат!

Чунак, болжогон жерге жетеерсиң,
Эки-Аралдан өтөрсүң.
Улуу-Сууга жетерсиң,
Уят кылбай өтөрсүң.
Андан нары сен барсаң,
Таластын суусу ташкандыр,
Тал башынан ашкандыр,
Эки чети шар агып,
Орто жерин карасаң,
Билектей кара кан агып,
Жаман кирип алгандыр,
Атың менен арбайып,
Кийимиң менен калдайып,
Жалгызым, агып жүрүп кетерсиң.
Кан Манастын арбагы,
Чолок чаар жолборсун,
Оң жагынан чамынтып,
Кара чаар ажыдаар.

Арт жагынан камынтып,
Ак буласын бастырып,
Алманбетти шаштырып,
Оң колтуктан аларга,
Уй куймулчак Сарала ат.
Уюлгуткан Алманбет.
Аяш атаң болучу,
Сол колтуктан аларга,
Наркы өйүзгө өткөрүп.
Көзүндөн кайым болор го,
Ошондо сол бөйрөгүң таянып,
Солтонум атам деп ыйла.
Оң бөйрөгүң таянып,
Оёнум атам деп ыйла!
Күмбөзүнө зыярат кылып аларсың.
Андан нары бараарсың,
Агала тоонун бооруна,
Ак жоору тууп таштаган,
Айкөл Манас бар чакта,
Ар жорукту баштаган.
Көк ала зоонун бооруна,
Көк жоору тууп таштаган.
Көк жал атаң бар кезде,
Көп жорукту баштаган.
Айылга келген катынды,
Ал, Ак тайган капчу эмес.
Абыке, Көбөш эки арам,
Ал тайганды жакшы бакчу эмес.
Жыгыла жаздап тыржындап,
Чычкан терип кылжындап,
Келееринди билгендир.
Жолунду тосуп жүргөндүр,
«Маралчы» деп бакыргын,
«Кийикчи» деп чакыргын.
Этегиң менен эт бергиң,
Колуң менен май бергиң.
Аны ээрчитип аларсың,
Бакалуу көлдүн боюнда.
Келееринди билгендир,
Жолунду тосуп жүргөндүр.

Чөп баскан жердин оюнда.
Көрбөгөнү көр болуп,
Көзүнүн жашы сел болуп.
Ага Абыке, Көбөш зор болуп,
Тартканы мээнет шор болуп,
Төө кайтарып кор болуп,
Боз жоргосун чайпалтып,
Ак сакалын жайкалтып,

Келеринди билгендир.
Жолунду тосуп акмалап,
Төө кайтарып жүргөндүр.
Балам, жоолугарсың Бакайга.
Бакай сени эр кылат,
Эр уулу менен тең кылат.
Көп кечигип курутпа,
Апаңдын айткан кебин унутпа!..

Ага чунак болобу,
Айткан менен коёбу.
Кең багалек балкылдап.
Кемер кур белде жаркылдап
Көк жеке бутта чойкоюп,
Найзасы колдо койкоюп,
Токтогон жерде караса,
Түптүү кара чынардай.
Жүрүп кетти Семетей,
Ак тулпар минип туралбай!..
Кеткен жагы билинбейт,
Карааны көзгө илинбейт.
Элден чыгып кеткенде,
Кыйла жерге жеткенде.
Отура калып караса,
Орноп калган чынардай.
Тура калып караса,
Закымдап учкан Мунардай.
Кай кеткени билинбей,
Карааны көзгө илинбей,
Ошондой кайран энең Каныкей,
Чыйырдыга келди дейт,
Чыңырып кабар берди дейт:
Төбөмдө чолпон жылдызым,
Жакамдагы кундузум,
Маңдайга бүткөн ырысым.
Семетей балам жок болсо,
Бул дүйнөдө жок эле,
Эч бир менин жумушум.
Бир атадан так эле,
Жумурткадан ак эле.
Элкин тууган байкушум,
Темир канат телчигип,
Катарга башы кошулуп,
Жетим болуп жетилип.
Али жетиле элек менсинип.
Азыр ат жалын тартып ат минип.
Ат мингенде бат минип.
Таласка кетти кулунуң.
Жетиле элек жаш эле.

Азабын тартып курудум.
Жатыны алтын энеке,
Жалгызың кетти элине,
Туугандан жалгыз энеке,
Туйгунуң кетти элине!
Алда айланайын жалгызым,
Же алдыңда жүргөн өбөк жок,
Же аркандан бараар жөлөк жок
Ай караңгы түн болор?
Эми алда кандай күн болор?
Кетееринди билгенде,
Өлбөйт белем колуңа,
Мен да түшпөйт белем жолума!?.

Анда байкуш Чыйырды,
Жүгүрүп тышка чыгам деп,
Мүдүрүлүп жыгылды.
Көрдү минтип кыйынды!
Анан минтип кеп салат:
Башыңа жара чыкпаса,
Башынан айтпай не болдуң?
Эсиңе жара чыкпаса,
Эртелеп айтпай не болдуң?
Ал аңгыча болбоду,
Алтындан кылган тактага,
Алты сабам пахтага,
Бөк түшүп жатып калыптыр.
А Каныкей жаман жорук баштаба!
Картайганда эненди,
Кайгыртып бөөдө таштаба!
Сенин балаң жаш эмес,
Он эки жаш аз эмес,
Менин балам Эр Манас,
Бир жашында билинген.
Эки жашта эргиген.
Үч жашында үлгү алып,
Төрт жашында төлгө алып,
Беш жашында белсенген.
Алты жашта атыккан,
Ат үстүнө катыккан,
Жети жашта сергиген,
Бала куштай эргиген.
Сегиз жашка чыкканда,
Ойротко ойрон салчу эле,
Он сан жылкы алчу эле,
Кытайга кыргын салчу эле.
Кырдан жылкы алчу эле.
Тогуз жашка келгенде,
Токтолбой жоого аттанган.

Топтуу журтту башкарган.
Он жашына келгенде,
Ордо бузуп жоо чапкан.
Он бир жашка келгенде,
Ойроттун жармын караткан,
Оён Манас атыккан.
Он эки жашка келгенде,
Эл башкарып кан болгон.
Атагы журтка даң болгон.
Балам, сен буга кейибе.
Атасын тарткан шер болсо,
Элин сүйгөн эр болсо,
Арбагы бийик улуу журт,
Алпарат кыргыз элиме.
Көркөмү эстен кетпеген,
Кондурат Талас жериме!..
Кейибейт элек мынчалык,
Эми сен буга кейибе!
Жакшы болсо жаманың,
Эрте барып бат келет,
Анда калган алты арам.
Бардыгына сес берет,
Жаман чыкса жаманың,
Тентип жүрүп жок болот.
Ал эки энеден жат болот,
Канча күндө келеер деп,
Жол карап күтүп туралык,
Аман келсе жалгызым,
Акылды мыктап кылалык.
Кайырдашып эл менен,
Таласты көздөй жылалык,
Келбей калса кокустан,
Көздүн жашын тыялык.
Бөлөк элде жүргөнчө,
Бөлөк жерде күлгөнчө,
Биз дагы өлүп тыналык!..

Төрө бала Семетей,
Кичи-Суудан өттү дейт.
Чоң-Суусуна жетти дейт.
Таластын суусу күкүктөп,
Кирип турган кези экен,
Туурадан мөңгү бузулуп,
Туш-тушунан аккан суу,
Туурасынан кошулуп,
Токтолуп аккан жерине,
Тоо туруштук бере албай.
Тоорулуп адам келе албайт,
Кайрылып аккан жеринен,

Кар туруштук бере албайт,
Каарына адам келе албайт,
Окторулуп шар агат,
Кереге бою жар агат,
Орто жерин карасаң,
Билектей кызыл кан агат!
Аркырап аккан жерине,
Алты аркан салса бойлобойт,
Адырга түлкү жойлобойт,
Адамзаат баласы,
Бу суудан өтөмүн деп ойлобойт;
Ушуну ойлоп эр Семен,
Эки жагын караса,
Өз атасы эр Манас,
Турган экен кашында!
Кырк чоросу башында,
Алманбет бар кашында,
Аккуласы алдында,
Алдында сууну бойлобой,
Өлөмүн деп ойлобой,
Ак боз бээ сойбосом.
Өз энем Каныкейди мен,
Алып берип койбосом!
Деп оюн бузуп ошондо,
Аты менен арбайып,
Кийими менен калдайып,
Семен агып бара жатыры,
Суу үстүндө далдайып.
Алманбетти жемелеп,
Аккуласын кемелеп.
Алманбеттин Сарала,
Алдын торой салыптыр,
Эр Манастын Аккула,
Артын тосуп калыптыр.
Атасынын арбагы,
Сур жылан болуп суналып,
Семенди тышка сүйрөп салды эми,
Ээрдин башын каккылап,
Таппай калды эр Семен.
Өйдө-төмөн чапкылап,
Көрдүм эле эми эле,
Эсил атам кайда деп,
Семен өкүрүктү салды эми,
Андан нары өткөндө.
Атасынын [ч]оң күмбөз,
Төбөсү дагы көрүндү.
Оң бөйрөгүн таянып,
Оёну атам деп ыйлап,
Сол бөйрөгүн таянып,

Султаным атам деп ыйлап,
Бала барып түшкөндө,
Күнгүрөнүп унчугуп.
Күмбөзүнөн үн чыгып.
Арбактар сүйлөп калды эми,
Шашпай окуп куранды,
Жакшылап бата кылды эми,
Андан нары өткөндө,
Кызыл-Ташка жеткенде,
Ак сакалын жайкалтып,
Ак жоргосун чайпалтып,
Ак -Туйгун алып колуна,
Ак тайган алып соңуна.
Киши келе жатыры,
Атынын башын бурду эми.
Ар деме ойлоп турду эми,
Каныкей айткан Бакай деп,
Бакай болсо ушу деп,
Семең ойлоп турду эми,
Бакай келди бастырып,
Салам айтты Семетей,
Алекиме салам деп,
Бакай алик алды эми,
Анда Бакай туруп муну айтат:
А, балам сөлөкөтүң-сөлпүтүң,
Бир туруп окшоштуруп турам деп,
Анда Терө бала Семетей,
Шашпай туруп муну айтат:
Баягы зоотгон калган кыягың,
Балбандан калган туягың,
Жетим болуп жетилдим,
Элге жаңы кошулдум,
Катыкпай жүрүп катыктым,
Катарга жаңы кошулдум.
Ат жалын тартып ат миндим.
Элимди издеп бат миндим.
Аттар калды жайында,
Кучакташып көрүштү.
Алкымдан жыттап өбүштү.
Семетей айтат Бакайга;
Жакшылап кабар алыңыз,
Жакшылап кабар алыңыз.
Жайын мыктап билиңиз,
Арам ою жок бекен.
Ойго ушуну илиңиз,
Ат берсе атын миниңиз.
Тон берсе тонун кийиңиз,
Анан бизге келиңиз,
Анда Бакай туруп муну айтат:

Балам, сен барсаң да, мен барбайм.
Чоң атаң ачуулуу жаман киши эле.
Менин башымды айра чабат деп,
Анда төрөбала Семетей,
Анда туруп муну айтат:
Башында жалгыз бир Бакай болуучу,
Эми жаныңда деги балаң бар,
Эминеден санааң бар?
Кошулуп бирге жүрө бер.
Башында куураган Бакай болуучу,
Эми кулунуң жанда дагы бар.
Абаке эмнеден коркосун?
Атыңды санга чаба бер,
Неберең Жакып келди деп,
Сүйүнчүлөп бара бер.
Сүйүнчү берсе ала бер!
Атын санга бир чаап,
Жүрүп кетти ошондо,
Жакып канга барды эле,
Ассолоому алейкум,
Жакып кан жатасыңбы жериңде,
Чалкыган Ногой элинде?
Анда Жакыпкан туруп кеп айтат:
А, Балам, бирдеме таап алгансып,
Сүйүнүп мынча калгансың,
Жөнүңдү айтчы деп айтат:
Анда Бакай муну айтат:
Зооттон калган кыягың,
Манастан калган туягың,
Жетим болуп жетилип,
Жерге жаңы кошулуп,
Катыкпай жүрүп катылып,
Катарга жаңы кошулуп.
Ат жалын тартып бат минип,
Келди Талас жериңе,
Азыр амандашып кошулат,
Аргын кыргыз элиме,
Анда Жакып турду бөкчөңдөп,
Атаңдын оозуга урайын,
Бешиктеги баланы,
Элди бийлеп калгансып,
Абыке, Көбөш, уулумдан,
Бийлигин колдон алгансып,
Эсебин кулдун табайын,
Өлтүрүп азыр салайын.
Бакандап башын жарайын.
Бөкчөңдөгөн Жакып кан,
Баканды колго алыптыр,
Байкаттырбай Бакайдын,

Башын жара чааптыр.
Агызып канын башынан,
Бакай айтып туруптур:
Арам өлгөн көк мээ чал,
Семетейдин өңүн көрсөң быткылдай,
Көрүнгөндү жуткандай,
Карадан кылган бөркү бар,
Казак менен кыргызды,
Бийлеймин деген эрки бар.
Кызылдан кылган бөркү бар
Кыргыз-кыпчак уруусун,
Бийлеймин деген эрки бар.

Кайра кошомат кылып Жакып кан,
Бакайга моюн сунуптур,
Башындагы кандарын,
Суу куюп өзү жууптур:
Айланайын Бакай кан,
Жалгызымды алып келчи көрөйүн,
Өрүш толгон уюмду ал,
Жайык толгон төөмдү ал,
Короо толгон коюмду ал,
Ак сандык толгон пулумду ал,
Алтын жака күмүш тон,
Муну да сага берейин.
Жалгызымды алып келчи көрөйүн
Бакай аялдап мындай чыкты эле,
Жакып кан тонго кирип кетти эле,
Чунак чал эмне деп айтат деп,
Керегенин тушунан,
Тыңшап тура калды эле,
Анда Жакып кан туруп муну айтат:
О, байбичем тура калгын ордундан,
Бир аякка уу чайка,
Бир аякка бал чайка,
Балды Бакай канга суналык,
Ууну Семетейге суналык,
Семетейди тукум курут кылалык,
Куунап жаткан эки бек,
Курутуп салат Семетей,
Жыргап жаткан эки бек,
Жылас кылат Семетей,
Эмесе, азыр жылас кылалык!..
Анда байбичеси туруп муну айтат:
Уу куйбаймын аякка
Убал болот жаш башка,
Бал куйбаймын аякка,
Жаман болот жаш башка.
Атасынын атын бер,

Атасынын малын бер,
Атасынын мүлкүн бер,
Элин баштап жүрөлү,
Журтун баштап жүрөлү.
Элин баштап жүрбөсө,
Атасынын соңунан,
Бара берсин токтолбой,
Жаманды андан кийин өлтүргүң!

Айтканга чал болбоду,
Болбой мойнун толгоду,
Бир аякка уу чайкап,
Бир аякка бал чайкап.
Тактанын астына койду бөкчөндөп,
Бакай аны угуп алды да,
Атын санга бир чапты.
Капталдай салып кетиптир,
Семетейге жетиптир,
Кейип айтып туруптур:
Балам, барбайбыз десем болбойсуң!
Менин башымда каным көрдүңбү?
Анысы аз келгенсип,
Чоң атаң ачуулуу жаман киши экен,
Түбүңө сенин жетем дейт,
Бир аякка бал куюп,
Бир аякка уу куюп,
Балды берип Бакайга,
Ууну Семетейге сунам дейт,
Семетейди тукум курут кылам дейт!
Куунап жаткан эки бек,
Курутуп коёт Семетей,
Жыргап жаткан эки бек,
Жылас кылат Семетей.
Байбичеси ууну куйбай койду эле,
Өзү турду бөкчөндөп,
Бир аякка уу чайкап,
Бир аякка бал чайкап,
Тактанын алдына койду бөкчөндөп.
Балам, мага берсе ичейин,
Сага берсе ичпегин,
Карпытыңды* ичем деп,
Өзүнө кайрып сунгунун.
Суранып бекем тургунун.
Эгерде ооз тийип бербесе,
Айтканыңа көнбөсө,
Ордундан өйдө тургунун,
Басып келип эшикке,
Даңгытына куйгунун,
Эми Семетей келди бастырып,

Кан Бакайды шаштырып,
Жакып кан тосуп бөкчөңдөп.
Ошондо айтып турган кеп:
Төбөмдө Чолпон-Ата жылдызым,
Жакамдагы кундузум,
Бир атадан так элең,
Жумурткадан ак элен,
Кашымды менин тургузбай,
Жана Каныкей менен Чыйырды,
Алып кетип Букарга,
Балам башыңа салды кыйынды,
Бетинен өптү баланын,
Чыгарды деп мунумду.
Айланып таптың арман жок,
Балам ак калпак кыргыз тууруңду!
Семетей менен Бакайга,
Эшикти ачып киргизди.
Дасторконун жайнатып,
Баркердигин билгизди,
Аңгыча байбичем өйдө тур деди.
Кайниң Бакай келиптир,
Кымыздан жакшы куй деди,
Мен өлсөм Бакай сени алат.
Кызматың жакшы кыл деди.
Байбичеси туруптур,
Бакайга кымыз сунуптур,
Ууну Семетейге сунуптур,
Семетей Жакыпка кымыз сунуптур.
Атамдан мурун ичпейм деп,
Ата каркыт кылып бергин деп,
Алдына келип туруптур,
Жакыптын көзү чекчейип,
Бели кетип мекчейип,
Эми кудай уруптур,
Амалданып Жакып кан,
Балам, ичип жүргөм мен өзүм.
Иче көргүн сен өзүң.
Тиктеп турсун менин бул көзүм!
Атам ичпес кымызды,
Өзүм кантип ичем деп,
Чоң атам турса жанымда,
Өзүмдү кантип билем деп.
Ордунан өйдө туруптур.
Даңгыт менен Маңгыттын,
Ит аягына куюптур,
Эки даңгыт жалаптыр,
Жалаганда мүрт кетип,
Төрт буту көктү караптыр.
Семендин мурду кетти кырданып,

Бети кетти сурданып,
Көзүн көрсөң кузгундай,
Көрүнгөндү жуткудай.
Атына ыргып миниптир,
Артынан Бакай жүрүптүр
Турган Жакып барбайып,
Арам ою билинип.
Туруп калды шалдайып!

Астында аттар желиптир,
Бакай менен Семетей,
Абыке, Көбөш эки арам,
Эми ушуларга келиптир,
Абыке, Көбөш эки арам,
Аракты абдан ичиптир,
Аманат жандан кечиптир,
Ссметей менен кан Бакай,
Салам айтып эшиктен,
Экөөбү тең кириптир,
Семетей туруп кеп айтат:
Агалар жатасыңбы жеринде.
Алты сан кыргыз элинде,
Жалгыз чунак мен келдим,
Атамдан калган көп малды,
Каратпай багып жүрдүңбү?
Көбөш туруп муну айтат:
Атаңдан кайсы мал калды?
Атаңдан кайсы жай калды?
Анда Семен муну айтат:
Атамдан короо толо мал калган,
Ак сандыкта пул калган.
Абыке, Көбөш эки арам
Аты уйкаш кул калган.
Атамдан калган Ак олпок.
Аманат жанга чак олпок,
Атамдан калган ай балта.
Аны да кошо бергиниң,
Азыр аны бербесең,
Атышаар жерге келгиниң!..
Абыке, Көбөш эки арам,
Айткан кепке көнүптүр.
Атасынын буюмун,
Семетейге бериптир!..
Буурулду минип булкунтуп,
Эри өлгөндөй жулкунтуп,
Чыйырды менен Каныкей,
Таласка алып келмекке,
Жөнөп калды Букарга!

Семетей кырк күнгө жетпей Таласка көчүп келди.
(Жеңижок баардыгын ыр менен айтчу). Кыскача кара сөз менен айтса мындай эле: Кең-Колдун оозуна ордону тигип Семетей жатып алат. Абыке, Көбөш мага душман келди деп, аскери менен Семетейдин ордосуна кол салат. Семетей кырк жигитти кырып, Абыке, Көбөштү кармап, артына эки колун байлап сайга, андан кийин Жакып канды кармап сайга таштайт. Ушуну менен Семетей менин туугандарымдын баары кырылып бүттү. Эми, мен кимди сурайм да, кимди эл кылам деп кейип келе жатса эки жолдун айрылышында чарайнага чулганып эки жаш бала жатыры. Аттан ыргып түшүп экөөбүн эки койнуна атып Каныкейге алып келет. Анда Каныкей: «Ээ, балам, бул эмне?» Анда Семетей: «Ногойлук (уруу) токойго тууп таштап кетиптир, ушул экөөн эки эмчегиңди эмизип туруп мага ини кылып бер, атадан жалгызмың» деди. Анда Каныкей: «Ээ, балам, муногу мурун түшкөн кан кармап түшүптүр, бирөөгө бер, багып алсын, же болбосо, ушу баштан өлтүрүп сал. Акыры түбүнө ушул жетет деди. Муногул кийин түшүптүр, балам, колуна гүл кармап түшүптүр, канчалык жамандык кылсан да сага жамандык кылбайт» деди. Анда Семетей:

«Андай эмес апа, булар чоноюп колунан жамандык келгенче ким бар да, ким жок! Мага бер» деди. Анда Каныкей: «Мына бул гүл кармап түшкөн бала кытайдан келген Алманбеттин баласы Күлчоро болсун, муногу кан кармап түшкөнү казактан келген кара ниет жаман киши эле Камбардын баласы Канчоро» деп атап коёт. Көп өтпөй Семетей калмак каны Темир кандын кызы Чачыкейге үйлөнөт. Чачыкей башында Чынкожонун кудалап койгон колуктусу экен. Аны Семетей билбейт. Колуктусу Чачыкейди Семетейге тарттырып жиберип, ызаланган Чынкожо катыныма катын, мен Айчүрөктү аламын деп Толтой баш болуп, Акун кандын шаары Үргөнчтү камайт. Айласы кеткен Айчүрөк ак куу кебин кийип асман менен кыдырып учуп, Таласка келип, Семетейдин ак шумкарын алып кетет. Ак шумкардын артына кууп барып Чынкожо, Толтойду жеңип, Айчүрөктү алып кетет. Көп узабай көп сандаган колдор менен барып, Коңурбайды жеңип келгени узакка айтылат. Кийин Чынкожо, Толтойдон Кыяз, Ныязбек деген эки бала калган экен. Ошол экөөбү аталарынын кегин кууп келгенде экөөбүн Күлчоро өлтүрөт. Акырында Канчоро Семетейди өлтүрүп, Айчүрөктү алат. Сейтек жетилгенде Күлчоро экөөлөп Капканын төмөн жагындагы Коён-Токой деген жерде Канчорону атып таштайт. Сейтек элге кан болуп калат.

Акыркы ыры

Тобурчактуу торала ат,
Токуп койсом тер алды.
Топ жыйында сайраган,
Тоту кушту жер алды!..
Кайчы кулак карала ат,
Каңтарып койсом тер алды.
Күнү-түнү сайраган,
Күкүгүндү жер алды!
Алтын белем, аккыдай,
Ай белем, чыгып баткыдай.
Армандуу болуп калыпмын.
Аз гана жашап кайткыдай!
Күмүш белем, аккыдай,
Күн белем, чыгып баткыдай.
Күйүттүү болуп калыпмын,
Күн көрбөй эрте кайткыдай!..
Боздогон элим, сен болдуң,
Бозоргон бейит мен болдум.

Какшаган элим сен болдуң,
Карайган бейит мен болдум!
Жаңгактай сөздү жара айткан,
Жаагы жок акын мен элем.
Теңгедей сөздү тең айткан,
Теңдешсиз акын мен элем.
Ак шумкар кушту үндөгөм,
Айтышам деген акындар,
Алдыма келбей сүрдөгөн,
Алты ооз ыр таппай жүдөгөн!..
Көк шумкар кушту үндөгөм,
Көрүнөө келген чечендер,
Көрүшкөндө сүрдөгөн,
Кармашпай жатып сүрдөгөн.
Кештелүү жака, керме каш,
Келиним ыйлап отурса,
Кейийт белем, мен мынча!
Кырмазы көйнөк, кыйгач каш,
Кыздарым ыйлап отурса,
Кыйналат белем, мен мынча!..
Көк болоттой шыңк этип,
Сынарымды билбедим.
Көк кептердей шып этип,
Учарымды билбедим!..
Ак болоттой шыңк этип,
Сынарымды билбедим.
Ак кептердей шып этип,
Учарымды билбедим.
Чырпыгы элем чынардын,
Чырагы элем туугандын.
Камчысы элем буудандын,
Кайраты элем туугандын.
Эшигим алды кан арык,
Суум элең, кыргыз эл.
Эгиз тоодой сүйөнгөн,
Туум элең, кыргыз эл!
Капшытымда кан арык,
Суум элең, кыргыз эл.
Кара-Тоодой бел кылган,
Туум элең, кыргыз эл!..
Жети сайдан суу ичкен,
Жериң калды, Жеңижок.
Жети-Уруу деп аталган,
Элиң калды, Жеңижок!
Алты сайдан суу ичкен,
Жериң калды, Жеңижок.
Саруу, багыш, көп кытай,
Элиң калды, Жеңижок!
Аргымак минген чечендер,

Арманга батып не керек,
А дүйнө кеткен нечендер.
Күлүктү минген нечендер,
Күйүткө батып не керек,
Кайрылгыз кеткен нечендер!.
А дүйнө кетсем, мейличи,
Аман-эсен эл калсын.
А дүйнө көчкөн Жеңижок,
Акын өткөн деп калсын...
Акындык жолго түшкөндөр,
Аралап барып, кеп салсын!
Туура чыккан терегим,
Турумтай куштай айланып,
Тууганга тийген керегим.
Туюндуруп эми айтам;
Тушумда турган карегим,
Туурумдан учуп баратам,
Тууганым издеп таба албас,
Эми, туюктан чыкпас дарегим!..
Катар чыккан терегим,
Карчыга куштай чабыттап,
Калкыма тийген керегим.
Кабарымды эми айтам:
Кашымда турган карегим,
Калкымдан кетип баратам,
Кааласа калкым таба албас,
Эми, кабырдан чыкпас дарегим!!!

Жеңижок менен Арстанбектин учурашканы ¹

Жеңижок Арстанбектин даңкын угуп, бир көрүүгө ынтызар болуп эңсеп жүрүп, Каркырага издеп барып жолугушкан экен. Анда Жеңижоктун Нурмолдо ырчыны, Ысык-Көл, Талас, Олуя-Ата, Меркиге кеңири белгилүү чоң акын Эсенаман, Наркүлдү жеңип, элге таанылып калган кези болот.

Ал барганда жай мезгили экен, Арстанбектин айылы Каркырада жатыптыр. Акындын өргөөсү обочо жердеги дөбөчөгө тигилиптир. Жеңижок аттан түшүп, жанындагы жигити менен салам айтып, үйгө кирет. Аттарын алып, эшик ачкан киши да болбойт. Үй ичинде Арстанбек кара көрпө көлдөлөңдүн үстүндө ичик жамынып, жамбаштап жатыптыр. Киргендерге анчалык назар бөлбөй, ооз учунан алик алат. Буга Жеңижок тырчий түшүп, «Ээ, кетеличи» деп жанындагы жигитке караганда жолдошу: Ырда, анан көрө жатарбыз! Дегендей белги берип токтотот. Ошондо Жеңижок комузун алып: Аманбы, абам, Арстанбек,

Ааламга айттың далай кеп.
Эсенби, абам, Арстанбек,
Элге айттың далай кеп.
Нукура ырчы Арстандын,
Нуска сөзүн уксам деп.
Буйлаштын уулу Арстанбек,
Бүткүл кыргыз чогулса,
Булбул болуп сайрадың,
Бурап тилиң кайрадың.
Бурадар ишке барбадың.
Боомдон урган шамалдай,
Бурулбай сөзүң айдадың.
Карала сакал болупсуң,
Каралап келдим өзүнө,
Кадоо салгын сөзүмө.
Ырчылыгым жок болсо,
Жаш экен деп санабай,
Көнүлүмө карабай,
Тике айткын көзүмө,
Жерим менин кең Талас,
Жердеп өткөн эр Манас.
Түп тегимди сурасаң,
Калың кытай ичинде,
Уругум сол Каратал.
Жашымда жетим калгамын.
Жабыгып өскөн баламын.
Жалбарсам да эгедер,
Жетимдин тонун кийгизген,
Жетилтпей ичим күйгүзгөн.
Козу баккам коктуда,
Кой кайтаргам чокуда.
Кокуйлап нечен ыйлагам,
Койго жетпей кубалап,
Калың токой аралап,
Бутумду тикен жаралап.

Жараттан чыккан кочкул кан,
Агып кетчү салаалап.
Алланын берген дартынан,
Жетимдиктин зарпынан.
Айыл ичин аралап.
Эркин басып жүрө албай,
Далай көргөм кордукту,
Бай балдары басмырлап,
Башыма камчы тийгизген.
Жетимдигим билгизген.
Көзүмдөн жашым тамчылап,
Кийген киймим самтырап.
Коного кылгам ар жерди,
Мага окшогон алсыздын,
Кыйналганын ким билди!
Бир жылы чоң той болду,
Төрт дубан элди чогултуп,
Калк башчысы кадырлуу,
Катарлап ак үй тиктирип.
Казылуу нечен бээ сойду.
Кемегенин башында,
Эт бышырган жигиттер,
Шымаланып кашымда.
Отурат элем сексейип,
Сары үкүдөй чекчейип.
Той башкарган эмеси,
Мени көрүп зекиди.
Ала киши айылда,
Залалы тиет баарына.
От башынан куугула,
Жетим өлсө бир соолук,
Желкеден алып сойгула!
Жан соогалап жалбардым,
Ажалымдын жогунан,
Качып чыктым тобунан.
Таяке-тайым табам деп,
Аксыга кеткем теңтиреп.
Асырап алар жетимди,
Агайиндин жогунан,
Аксыга барып жай татым,
Алтын боолуу куш таптым.
Аркырап аккан суу татым.
Аземи артык журт таптым,
Агайин, тууган дос таптым.
Көркөмү артык тоо таптым,
Көңүлү куунак эл таптым.
Шалысы бар жер таптым,
Шааниси бар эл таптым.
Адыр-адыр тоо бастым,

Кадырымды билүүчү,
Ажарлуу ак периште,
Айнектей асыл жар таптым.
Тектир-тектир жер бастым,
Тегимди тербес эл таптым.
Курбу-курбу тоо бастым,
Куюктурбас эл таптым.
Дары таптым дартыма,
Аброй алдым артыла.
Эл аралап ырдадым,
Эссиздин сөзүн сындадым,
Эстүүнү ээрчип сыйладым.
Ырчылыгым жактырган,
Күрүч берип бактырган.
Алдыма тулпар мингизген.
Арзыган жарым Көксулуу,
Бир колума тийгизген.
Ажынын уулу Сулайман,
Абийир алган кудайдан,
Ыйман берсин ал жайдан!
Жетимдин тонун кийгизбей,
Жетимдигим билгизбей.
Желкеме камчы тийгизбей,
Ак ала чапан кийгизбей.
Алсыздыгым билгизбей,
Аркама камчы тийгизбей.
Аргымак тандап мингизип,
Ак парча кемсел кийгизип.
Алып жүргөн жанына,
Дайын кылган баарына.
Эрезеге жеткенде,
Нурмолдо менен айтышып,
Шарият сөздөн тартышып.
Атыккан ырчы аталып,
Атагым тарап кеткенде,
Кайрылып келдим Таласка,
Арбагы артык Манаска.
Атаганат арман күн,
Туулган жерди көргөндө,
Көңүлүм жаман бөлүндү,
Көзүмдөн жашым төгүлдү.
Ага-энемдин арбагы,
Алдымдан тосуп жол берди.
Агайин-тууган эмеспи,
Алыс, жакын чогулуп,
Аксыда алыс жүрсөм да,
Адашып журттан күйсөм да,
Амандашып кол берди.
Калк чогулган жыйында,

Эсенаман карыя,
Атагы элге жарыя.
Алдыман тосту ыр баштап,
Өткөн иштен чыр баштап.
Сары-Өзөндү сагалап,
Жангарачты пааналап.
Жакшылар менен жанашып.
Ырчылык жолун талашып.
Казак, кыргыз аралап,
Акындыгын дааналап.
Атагы арткан кексе чал,
Алдымдан кыйын тороду.
Мени элсиз деп айтып эңшерди,
Калксыз деп айтып каңтарды.
Тексиз деп айтып теңселтти.
Көпкө ойлонуп буйдалдым,
Ич отумду билгизбей,
Бутумду сунуп суйсалдым.
Алла-Таала кудурет,
Абийир бер деп жалындым.
Табият берген тартуулап,
Өнөрүнө багындым.
Барбардигер кудурет,
Паана болуп өзүмө,
Эсенаман ырчыны,
Эңшерип тойдо жеңгемин!
Кадимин колго бергемин!
Той тараган эртеси,
Кара бет катын Наркүлдүн,
Кылыгын айтып берейин:
Айыл башы тукуруп,
Сук* катындай кара бет,
Албарстыдай апсайып.
Алды, артына карабай,
Акындыгым баалабап,
Айгышамын деп келди.
Аркы-терки сөз айтып,
Абийирин жеген ит катын,
Айламды катуу кетирди.
Аңги жалап эсирди.
Калың топтун ичинде,
Карабет катын калтаарбай,
Кадими журттан жалтанбай.
Сөзү кандуу ок экен,
Күйгүзүп ийчү чок экен.
Шыпырып таштап уятты,
Жан жерин жаңсап сөзгө алып,
Ары-бери калчады.
Каткырып баары күлүштү.

Албын* сөздү укканда,
Жыйылып боюм бүрүштү.
Баам алдым саамда,
Бетме-бет каршы кеп айтсам,
Кайра тартар түрү жок.
Бет ачылар окшоду.
Бети курган бул бетпак,
Бейжай сөздөн козгоду,
Катарлашып олтуруп,
Жалмаңдатып катының,
Жалкы сөздөн айттырып,
Жалпы баары жактырып.
Жаш, карысы каткырып.
Ошондо кыт-кыт күлгөн карыга,
Ташкара, Эшен (Эшенкул) баарына,
Наркүлдүн сөзүн кайырып,
Устукан тарттым учалап.
Жото жилик ортолоп.
Табак койдум алдына,
Нарын кылып үймөлөп.
Чучук кесип үстүнө,
Күлүп жаткан көпчүлүк,
Кан буугандай токтоду.
Айтышка шыкак бергендер,
Бирден жылып жоголду.
Ошентип ишим оңолду!
Калк ырчысы Арстанбек,
Кабарыңды көп уктум.
Анжиян, Кокон аралап,
Алымбекти пааналап.
Ырдап кеткен деп уктум
Кокон хандын ордодо,
Коно жүрүп бир жылча,
Ордо толо ырчыны,
Сындап кеткен деп уктум.
Омурткасын омкоруп,
Озуп кеткен деп уктум.
Карыядан кеп уктум,
Кадими ырчы деп уктум.
Аксакалдан көп уктум.
Артык ырчы деп уктум.
Өзгөлөрдөн кеп уктум,
Өзгөчө ырчы деп уктум
Ошондон улам келгемин,
Аксы деген жерденмин.
Айтып бүттүм болгонун,
Атактын кантип конгонун.
Калганын өзүң талдап бер,
Жаман, жакшы болгонун?..

АРСТАНБЕК:

Аманбы, балам, Жеңижок,
Айтканыңдын кеми жок.
Алкынып турчу ээ бербей,
Оо, балам, алтындай жаштын бири жок
Эсенби, балам, Жеңижок,
Эчен кеп айттың кеми жок.
Элирип турчу ээ бербей,
Оо, балам, күлгүн жаштын бири жок!
О, тирикарак чырагым,
Термедей сөздү курадың.
Темир тоо жылып көчсө да,
Сен термелбей турган курагын.
Оо, анык бир буудан чырагым.
Сен кестедей сөздү курадың.
Көмүр тоо жылып көчсө да,
Сен кебелбей турган убагың!
Байкоо салдым сөзүнө,
Баалап турам өзүңдү.
Сыноо салдым өзүнө,
Толтурдум сынга өзүңдү!
Сын-сыпатың байкасам,
Бучкагыңа теңебей,
Бороон урса кенебей.
Борумдуу басып, бой салып,
Жыйырмада жашың бар.
Жаш жолборстой башың бар!
Келбетинди байкасам;
Жан бүткөндү теңебей,
Жамгыр төксө кенебей,
Кериле басып бой салып,
Как жыйырмада жашың бар,
Кабылан сүрдүү башың бар!..
Менин жайым сурасаң,
Кара сакал болсом да,
Кадими үнүм өчө элек.
Кадырым журттан кете элек.
Агала сакал болсом да,
Аргендей үнүм өчө элек!
Аброюм журттан кетс элек.
Эр ортодон өтсөм да,
Али комуз күүм топ эле.
Ырлар ырым мол эле.
Азар салсаң байкарсың,
Ааламга жайым айтарсың.
Азыр ак саргыл өңүм азыңкы,
Алибеттүү денем басыңкы.
Балам, алдага айтар арзым бар!

Алда качан башталган,
Арылбай жүргөн дартым бар.
Ажалдан алыс качсам да,
Азирейил жалаңкыч,
Алды, артымдан аймалап,
Айламды жаман кетирди.
Айласыз эсер эсирди.
Урмат менен тоспойт деп,
Таарынба, балам, Жеңижок!
Калк алдында шаңшыган,
Кар суусундай ташыган.
Тоо суусундай ташыган.
Абаңдын булкунуп турчу күчү жок!
Арстандай сүрү жок,
Ак маралдай түрү жок.
Ак ботодой жүнү жок,
Аркырап акчу күнү жок.
Таң алдында сайраган,
Таңшып үнүн кайрыган.
Булбул өңдүү доошу жок,
Алсырап барам күндөн-күн,
Абаңдын аман болор түрү жок.
Айтканыңдын баары чын,
Туура он алты жашымда,
Алымбектин кашында,
Аралап Аксы көргөмүн,
Жер соорусу жарыктык,
Авлетим тоосуна,
Кожожаш учкан зоосуна.
Абайлап көңүл бөлгөмүн.
Пача-Ата суусу жарыктык,
Бутунду салсаң муз болот.
Суусунун кана жутканда,
Ичиң муздап, кыш болот.
Арчалары түз болот,
Көлөкөлөп уктасаң,
Ак жайдын күнү күз болот.
Кызыл-тазыл кийинип,
Кечке маал болгондо,
Шынаарлашып кыз-келин,
Жеңелерин жетелеп,
Бирине-бири эркелеп,
Токойдун ичи жыш болот.
Кара чачтуу моймол кыз,
Кашын серпип койгондо,
Калдактап ичиң тыз болот.
Кайкалап басып кеткенде,
Кара жаның чок болот.
Ал айтканың дагы чын.

Шайыры көп эл болот.
Шакылыктап бүт күлүп,
Айткан сөзү кер болот.
Кодура талдай жанашып,
Биринен-бири талашып.
Ырчымын деген көп болот.
Жазгы кара жамгырдай,
Нөшөрлөтүп сабаган,
Ашкере ырчы жок болот.
Ак ала сакал болгондо,
Калпты кантип айтайын.
Жаз күнүндөй бүрү жок,
Күз күнүндөй мөмө жок.
Күн-түндөп айтар нуру жок.
Манасчысы пас болот.
Эсенаман ырчыны,
Аксыдан келген бир бала,
Жеңип кетти деп уккам,
Эңшерип аттан оодарып,
Эңип кетти деп уккам.
Эсенаман эски ырчы,
Элге жаккан кески ырчы.
Жомоктун болчу молдосу,
Айтыштын болчу жоргосу.
Нуска сөзгө нар эле,
Айтканындай бар эле.
Кызыл тили курч эле,
Ырчылардын мурчу эле.
Оң, Сол кыргыз чогулса,
Какшап бир ырдап турчу эле.
Казак, кыргыз аралап,
Кыргыздыгы билинбей.
Эки тилде бипбирдей,
Элирип ырдап жүрчү эле,
Эсекемди жеңгениң,
Элде калчу сөз болгон.
Эгем сүйүп, жар болгон,
Атагың чыгып шар болгон.
Катындан ырчы кыямат,
Айткан сөзү алаамат,
Таластагы бир тойдо,
Наркүлдү мен да көргөмүн,
Нурмолдо баштап бир тобу,
Жаландаган ырчылар,
Шатыра-шатман каткырып,
Акынмын деп наз кылып.
Айтышам деп шаштырып.
Артынан калбай ээрчиген.
Байкап көрсөм сөздөрүн,

Ырчылыгы бар экен.
Кажаң кара сөздөрдү,
Камырдай жууруп жиберген,
Калпыс жери бар экен.
Каарына алса каапырың,
Кар, борошо урса да,
Катарлап адам турса да,
Кара өзгөй сөздү айткандан,
Кайра тартпас жан экен.
Айтканынча бар экен.
Атагы бар чоң ырчы,
Айтышпай турган жан экен.
Адигине Нурмолдо,
Аят сөзү бир жорго.
Дагы бир тойдо көргөмүн.
Атайлап көңүл бөлгөмүн.
Молдолугу бар экен,
Нур бетинен төгүлгөн,
Сымбаты ашкан жан экен.
Шарияттан шар экен.
Сөз өктөмүн кетирбес,
Сүйлөгөнү курч экен,
Пайгамбарлар тарыхын,
Балкып ырдап турганда,
Кол жетпеген мүлк экен.
Ырчы балам, Жеңижок,
Сенде ырчылыктын кеми жок!
Ырдасаң сөзүң нар экен,
Түбү терең ор экен.
Сени менен беттешкен,
Ырчылардын шору экен.
Айт дедиң айтып калайын,
Комуз күүсүн черткенде,
Так келтире албаган,
Тайкылыгың бар экен.
Термелтип колду бош таштап,
Жандырып ийип күүндү,
Жаздырган жайын бар экен.
Санат сөзүң сан экен,
Сайраган жайың бар экен.
Санжырага келгенде,
Уруулардын тарыхын,
Он, Сол кыргыз канатын,
Ундай элеп айтпаган,
Сылтыган жериң бар экен.
Аттиң, балам, Жеңижок,
Пейлимден чыккан сөз эмес.
Периштелер айт деди.
Эгемдип берген белгисин.

Айтпай коёр эрким жок.
Көксулууну алам деп,
Каргышка калып калыпсың.
Артыңан бала ээрчибей,
Көнүлүң толкуп телчибей,
Бир ташы кем шум дүйнө,
Арман толоор ичиң чок,
Кабатыр болбо сөзүмө,
Тоодой мүшкүл түшсө да,
Томуктай кылып көтөрөт.
Тан калам адам күчүнө!
Шаймерден сени колдосун
Барбардигер кудурет,
Пааналап ишиң ондосун.
Камбаркан Баба кол берсин,
Кыдыр даарып, жол берсин!
Оо, балам, ырчылык жайын айтайын:
Ырчы болсоң сынчы бол!
Зөөкүрдү чабар камчы бол.
Кургак жерге тамчы бол.
Дүлөйлөргө кулак бол,
Чөлдүү жерге булак бол.
Аргымак минген баатыр бол,
Алсыздарга жакын бол.
Күлүк минген күчтүү бол,
Күйдүргөнгө миздүү бол.
Жесирлерге жөлөк бол,
Жетимдерге көмөк бол.
Канкорлорго касап бол,
Калп айтканга мазак бол.
Урууларга айгак бол,
Бечарага калка бол.
Беделсизге арка бол,
Ашта, тойдо мырза бол.
Аптыгып алкым агытпай,
Акындарга нуска бол.
Кара өзгөй болбой, калыс бол,
Кошоматтан алыс бол.
Усталарга балка бол,
Баатырларга калка бол.
Коркокторго уруш бол,
Кош сөздүүгө буруш бол!
Карыяга кайрым бол,
Алы жокко айбар бол.
Ашы жокко айран бол.
Эрегиш чыкса элчи бол,
Эл, журтуңдун кенчи бол!
Тону жоктун бөркү бол,
Той менен аштын көркү бол!

Желек кармаар жетик бол,
Жардыларга кешик бол.
Жармачтарга эшик бол.
Жери жокко конуш бол,
Эти жокко союш бол,
Пейилдүүгө бейпил бол,
Ысаптууга байыр бол.
Мүлдө журтка шайыр бол!
Таразанын ташы бол,
Ырчылардын башы бол!
Калктын зарын зардап өт,
Качанкы ырын ырдап өт.
Калк көңүлүн чалкытып,
Каниет алып жыргап өт.
Элдин зарын зардап өт,
Эзелки ырын ырдап өт!
Эл көңүлүн чалкытып,
Эргүү алып, жыргап өт!
Уламаны улагын,
Улардай таңшып убагың!
Баяда минтип кууган деп,
Кек сактап, сөздү куубагың!
Санат сөздө сабагың,
Сабап айтаар убагың.
Санаа тартпай жыргап өт,
Сакадай болгон чырагым.
Күлүк минип гүлдөп өт,
Күмүрөй журтка сүйлөп өт.
Жорго минип, жолдо өт,
Жамы журтка ырдап өт!
Ырың журттун ынагы,
Өзүн болгун чырагы.
Балам, сынчылардын сынын ук,
Ырчылардын ырын ук!
Жомокчуну издеп ук,
Ушакчыны уктап ук.
Акылманды аңдап ук,
Дудуктарды жандап ук.
Чечендердин сөзүн ук,
Көсөмдөрдүн көчүн ук.
Комузчунун күүсүн ук,
Кыякчыны кылдат ук.
Добулбастын доошун ук,
Чоорчуну чордоп ук.
Темир комуз күүсүн ук,
Термелтип жанды жыргатат,
Назар салып, таасын ук!
Жолоочуну жолдон ук!
Добогердин доосун ук,

Манасчыны түнөп ук,
Кошокчуну кошуп ук.
Боз балдардын ырын ук,
Булбулдун мукам үнүн ук.
Кыз баланын сырын ук.
Боздогонду бозуп ук,
Бекбекейди безип ук.
Борумдууну тосуп ук,
Замананын зарын ук.
Каапырлардын каарын ук!
Мусулмандын жайын ук.
Кыргыздардын жоосун ук,
Кытай, калмак доосун ук.
Дубананын зарын ук,
Мүлдө журттун баарын ук!
Балам, нуска сөзүң кап болсун.
Санат ырың сан болсун!
Санжыра сөзүң саз болсун.
Калың кыргыз элиңе,
Кадырың артып, бак консун!
Балам, жугумдуу сөздү сүйлөгүн,
Жулунган ырчы көп болот,
Журт ичинде сөз болот.
Ыр кадырын билбеген,
Өйдө, төмөн сүйлөгөн.
Жуксузга көңүл бөлбөгүн!
Журт алдында айтышып,
Жолбун жаман сөз угуп,
Асти бир жолой көрбөгүн,
Балам, каадалуу сөздү сүйлөгүн!
Калкыган ырчы көп болот.
Калк ичинде сөз болот.
Сөз кадырын билбеген,
Өйдө, төмөн сүйлөгөн.
Кадими жок ырчыга,
Кайрылып көңүл бөлбөгүн.
Калк алдында айтышып,
Кадырың калчу сөз угуп,
Тегинде бир жолдой көрбөгүн.
Баркынды төмөн түшүрбө,
Бар атыңды өчүрбө!
Кадырыңды түшүрбө,
Кадими атың өчүрбө!
Адеби жок ырчынын,
Артында жаман сөз калат.
Анык нуска ырчыдан,
Ааламга кетчү сөз калат.
Балам, кайрылып сени көрбөсөм,
Нуска сөзүм айта жүр.

Арстанбекти көргөм деп,
Арткыларга айта жүр?!

Жеңижок Каркырада бир топ болуп, Кегенге чейин барып, Көл кыргыздарын аралап, ырдап жүрүп кеткен экен. Кетееринде Арстанбектин алдына келип, коштошуп, узак ырдаган дешет. Арстанбек да комуз күүсүн өзгөчө муңкантип чертип, ырдап узаткан экен.

1: Ушул айтыш Б. Кебекованын «Арстанбек» (Бишкек «Илим», 1994-ж. 5871-6) аттуу китебинен алынды.

Жеңижок менен Эсенамандын айтышы

Таласта төрт дубан эл чакырылган чоң той болот, тойдун ээси Ташкара болуш. Ушул жерде, бир аз чегинүү жасоого туура келип атыры. Анда тестиер Өтө- Жеңижок ушул Ташкаранын жакын тууганы, ата-энесинен эрте ажырап, томолой жетим калып, көрүнгөндүн эшигинде тентиреп жүрүп калат. Күз айынын бир күнүндө Ташкара чакан той берет. Кара курсактын камын жеп, тестиер Өтө да кемегенин жаныңда от жаккандарга аралашып жүргөнүн Ташкара байкап, бир жигиттин чакырып: «Тээтиги, Өтөнү, эмне кемегенин жанына жолотосуңар? «Ала» менен ооруп кетиптир го! Оорусу элге жугат, бир көк жетим менен таластык көбөйбөйт да азайбайт, алып барып, мойнуна таш байлап, Кара-Бууранын суусуна салып ийгиле! Жообун мен берем!» дейт. Эки жигит тестиер Өтөнү Кара-Бууранын жээгине алып келип, эми «жайлаганы» калышканда Өтө: «Жанымды аман койгула, акелер, Аксыдагы таякелериме качып кетейин», деп жалынып жиберет. Эки жигит макул болуп: «Экинчи көзгө көрүнбөгүн!» деп, Аксыга барчу жолду көрсөтүп, качырып ийип, Кара-Бууранын суусуна салып жибердик! деп Ташкарага жооп берип коюшат. Ташкара ишенип, ошол бойдон унутуп да калат. Арадан жылдар өтүп, Жеңижоктун ырчылык атагы Таласка да угула баштайт. Ошентип, жогоруда айтылган, боло турган чоң тонго, Ташкара камынып, төрт дубан элге тойго чакырык кат жиберип, чабарман кабарчыларды чаптырат. Аксыдан болсо Аксынын белгилүү манаптарын, бийлерин: «Сулайманкул датканы, Осмонбек, Бекмурат болуштарды, Баялы, Осмон, Субан бийлерди, Алишер казыны айтып, анан Жеңижок деген ырчыңарды ала келгиле!» дейт экен. Белгиленген күнү Аксыдан Таласка жогорудагы аты аталган адамдарга кошо далысы жерге тийбеген балбандар, эр сайышка түшчүлөр, эр эңишчүлөр, дубан жарган күлүк, жорголору менен жөнөшөт. Ашуу ашып, Ташкара болуштун айылына жакын калганда Сулайманкул датка: «Жеңижок, балам, туулган жериңе, тууган элиңе келдиң! Ырыңды башта!» дейт. Ошондо Жеңижок ырын баштайт экен:

ЖЕҢИЖОК:

Айтпай кантип коёюн,
Туулган жерим Таласты.
Бадышанын улугу,
Атабыз айкөл Манасты!
Куу турмуш сенин айыңдан,
Алтын баш элден адашты.
Бадыша Манас жүргөн жер,
Барк алып эли күткөн жер.
Акылман Бакай жүргөн жер,
Айкырып жоону сүргөн жер.
Каныкей энем келген жер,
Калкыма шилен берген жер.
Семетей жары Айчүрөк,
Ак куу кебин кийинип,
Ак чынарга конгон жер.
Арзып жүргөн экөөнүн,
Ак тилеги болгон жер.
Жоргонун-Белин карачы,
Кыргыздын кымбат жери бу.
Айдың-Көл, Беш-Таш, Ор-Казган,
Табылгыты көлү бу.

Кушчу, Саруу, көп кытай,
Жайлап көнгөн жери бу.
Үч-Кошой, Ак-Таш келишкен,
Жайкысын жайлаар төрү бу.
Агын суусу көк кашка,
Атпай жерден бир башка.
Көк ирим суусу бир башка,
Көп эле жерден бир башка.
Ою бүткөн бетеге,
Оттосо малы жетеби.
Кагылайын Таласым,
Оюмдан чыны кетеби?
Кыры кызыл бетеге,
Кызыккан малы жетеби.
Атабыз Манас жүргөн жер,
Кызыгы эстен кетеби?
Ак тереги шаңданган,
Ар кайыбы камданган.
Кайыңдары шаңданган,
Кайберени камданган.
Шаа тереги гүлдөгөн,
Шагында булбул үндөгөн.
Ор коёну ойногон,
Кабыланы камышта,
Калтары кумда сойлогон.
Кызыл чаар жолборсу,
Качырганын койбогон.
Этегинен бөлүнгөн.
Элигинин кулагы,
Эрменинен көрүнгөн.
Кыргоолдун корозу,
Тагынгандай мойнуна,
Кызылдан бермет шуруну.
Камыш ичин жайлаган,
Кышын-жайын туругу.
Кылтак коюп кыргандан,
Калбай барат уругу.
Кекилиги сайраган,
Керүүдө гүлү жайнаган.
Кирген суусу кем эмес,
Күркүрөгөн дайрадан.
Күкүктөрү таңшыган,
Гүлү кооз аңкыган.
Кышында суук тийбеген,
Жайында салкын күйбөгөн.
Кырында марал оттогон,
Курбуда теке токтогон,
Оюнда бугу оттогон,
Ой, кырда кийик токтогон.

Жаныбар, булагын ичсең бал татыйт.
Алты миң түркүн гүлүнөн,
Адамдын көөнүн көтөрүп,
Атырдын нагыз жыты аңкыйт.
Аяк-башы керилген,
Таластын кеңдигинен көз кайкыйт!..
Жети атам өткөн жер эле»
Жердеген кыргыз эли эле.
Жетим калып жашымдан,
Кысымынан манаптын,
Таштап кеткен болучум.
Карагаттай көзүмдү,
Жаштап кеткен болучум.
Болотойду ээрчитип,
Карындашым Каракыз,
Баштап кеткен болучум.
Катар ашуу белдерди,
Ашып кеткен болучум.
Өз жеримден аргасыз,
Качып кеткен болучум.
Кагылайын, кең Талас,
Туулган жерим сен элең,
Туу кылып, сени чоңойгон,
Тутунган жетим мен элем!
Туурунан адашкан,
Туугандан тузум кем белем!..

Эми, баштап келдим элиме,
Туулуп өскөн жериме,
Таяке, журт-тагамды.
Дүйнөнү түрө кыдырсам,
Дүйнөдөн сендей табамбы?
Тагдырдын жолу болбосо,
Туугандан качып барамбы?
Кагылайын, тууган эл.
Каранды көрүп турамын,
Кабыл алгын, саламды!
Калкынан кеткен бөлүнүп,
Таанып ал, Жеңижок-Өтө балаңды?!.
Киндигимди кескен жер,
"Кичинемде өскөн жер.
Ай менен Күндү көргөн жер,
Айланып көңүл бөлгөн жер.
Тай, кунанды минген жер,
Талашып, ойноп күлгөн жер.
Торпокту кармап минген жер,
Тойпоңдоп ойноп күлгөн жер,
Жериме келип турамын!..

Жеңижоктун ырынын кызыгы менен убакыттын кандай өткөнү билинбей, Ташкара

болуштун айылына кирип келишет. Жеңижок аттан түшпөй дагы чай кайнамадай ыр төгөт экен! Ташкара өзү Жеңижокту аттан колтуктап түшүрүп, коноктор менен бирге ак өргөөгө кийирип, даткалар менен амандашып, жөн-жай сурашып, болгондон кийин, Жеңижокко карап: «Бу, сен, өзүң аксылык Жеңижок болсоң, анан «элиме келдим, жериме келдим» деп ырдаганыңдын жөнү кандай, айтчы?» дейт. Жеңижок: «Мен өзүм ушул таластыкмын, Сиздин тууганыңыз Көкө абаңыздын Өтө деген уулу боломун. Илгери ооруп калганымда Сиздин тоюңузда жүрсөм, бир жигит келип, «ооруң жугуштуу экен» деп, Аксыга качырып ийген болучу деп, нар жагын ачык айтпай, туюгунан жооп берет экен. Ошондо Ташкара болуштун башы шылк эте түшүп, «баягы жосунсуз буйругу эсине түшүп, ичинен бармагын тиштеп, өкүнүп, башын чайкап, бирок сыр бербей: «Эми, балам, Жеңижок, аз айып, көп күнөөм болсо кечирип кой! Мына, бүгүн той баишталды. Азыртан баиштап, сен ушул тойдун жарчысысың!» деп астына аргымак ат тартып, үстүнө тон жаап, келген элге жар чакыртып жиберет экен! Жеңижок ырын дагы баиштайт.

Ушул тапта коңшу ак өргөөдө атактуу жерлик акын Эсенаман менен казактан келген Майкөт акын сыйда олтурушкаң экен, «Тойдун жарчылыгын биз ээлейбиз» дешип. Жеңижоктун тойго жарчы болуп, ырдап жүргөнүн уккан Эсенаман нааразы боло кейийт: «Бу Ташкаранын эмне кылганы казактан чоң акын Майкөттү, мени атайын тойго чакыртып, анан кайдагы тентип жүргөн Жеңижокту тойго жарчы кылганы эмнеси?» деп. Ушул сөз бир жигит аркылуу ырдап жаткан Жеңижокко жетет. Жеңижок ырын токтотуп, жарчылыкты суранбаганын, ага, Ташкаранын өзү дайындаганын айтып, «мени Эсенамандар олтурган өргөөгө баиштап бар, бул жарчылыктын башын ачып алалы!» деп, аттан түшүп, бирөөгө кармата коюп, жигитти ээрчий Эсенамандар олтурган ак өргөөгө жөнөп калат. Бирөө-жарымы айтканбы, же өзү байкап турганбы, айтор, Ташкара болуш Жеңижоктон мурун ак өргөөгө жетип, өргөөнүн эшигин өзү ачып, Жеңижокту биринчи кийирип, артынан өзү кирет экен. Жеңижок салам айтып, төр талаша Эсенаман менен Майкөттүн ортосунан орун алат. Айтыш болорун сезген эл ак өргөөнү ороп калышат. Аксылыктар да өргөөнүн ичине жайланышат. Майкөт акын шектенгендей, Ташкара болушту карап: «ой бай, Таскара, мынау балаң эсиктен кирип, өр таласты, өрдөн соң төр таласты сумдук кой, жайын айтшы?» деп калат. Ташкара: «Өзүңүздөр уккан Жеңижок инициз ушул!» дейт. Анда Майкөт: «Баса, десең Жеңижок, карагым, сөзүң болсо такалмай сөйлөй отыр, шамаң жетсе Эсенаман экөмизди кабаты менен жөйлөй отыр» деп компоёт. Анда Жеңижок: «Жакшы болот, адамдын билгенинен билбегени көп, көргөнүнөн көрбөгөнү көп» деген алымча айтып көрөйүн, катасы болсо кечирип койгула, улуулук кылып деп, комузун күүлөп киргенде, бир кылы чырт үзүлүп кетет. Жан чөнтөгүнөн жаңы кыл алып, таккычакты араң олтурган Эсенаман акын: «Майкөттүн жемесинен кутулайын» деген ой менен өз тарабын көтөрө чалып, Жеңижок тарапты кордогондой ырдайт. Өзгөчө, Майкөттүн сыймыгын урматтап, Жеңижокту экинчи ооз ачып ырдагыс кылайын деп каптап кирет.

ЭСЕНАМАН:

Аманбы, балам, Жеңижок?
Абаңдын сенден кеми жок.
Ак калпактуу кыргыздан,
Айтыштарга теңи жок.
Айлымда ырчы көп жүрөт,
Балам, айтканынын эби жок!..
Эсенби, балам, Жеңижок?
Эсендин сенден кеми жок.
Эки жаактуу пендеден,
Эрегишер теңи жок.

Элимде ырчы көп жүрөт,
Балам, эки ооз кепке эби жок!..
Кандайсың, балам, Жеңижок,
Картаңдын сенден кеми жок.
* Кара жаак пендеден,
Каяша кылар теңи жок.
Калкымда ырчы көп жүрөт,
Калжырай берген эби жок!..
Өзгө сөзгө токтобой,
Өзүмдөн кабар берейин.
Өкүнчүң болор, карагым,
Өзүң тапкын дебейин.
Жалпы сөзгө токтобой,
Жайымдан кабар берейин.
Таарынчың болор, карагым,
Таап алгын дебейин!
Үч-Кошой менен кең Талас,
Жерим ошол, Жеңижок.
Калың кытай уругу,
Элим ошол, Жеңижок.
Киндигим кесип бууган жер,
Киримди чайкап жууган жер.
Абалтан бери жай кылып,
Ата-бабам турган жер.
Улуулардан кеп уктум,
Уламалап көп уктум.
Ушул жерде туулган,
Сенин да уругуң кытай деп уктум!
Карылардан кеп уктум,
Кабарыңды көп уктум.
Калың кытай элинен,
Качып кеткен деп уктум!
Тегин таштап тентиреп,
Тентип кете берген дейт.
Уругу Сол, Каратал,
Ушул жердик элден дейт.
Беш уруу Солдон адашып,
Кайда бардың, Жеңижок?
Берими жок, жат өскөн,
Жайга бардың, Жеңижок.
Берекелүү эл болот,
Биздин байга баргын, Жеңижок!
Алты уруу Солду унутуп,
Кайда жүрдүң, Жеңижок?
Алымы жок, жат өскөн,
Жайда жүрдүң, Жеңижок.
Айдап тогуз мал берген,
Биздин байга жүргүн, Жеңижок.
Бул жерден кардың тойбосо,

Кайра баргын, Жеңижок?..
Убайым тартсаң алыңды,
Сураарың айтчы, Жеңижок?
Асирет, арман, арзыңды,
Угарың айтчы, Жеңижок?
Алты атаң Сол, Каратал,
Арбагын айтчы, Жеңижок?
Аксыга качып Таластан,
Барганың айтчы, Жеңижок?
Андагы тарткан көп кордук,
Тартканың айтчы, Жеңижок?
Аксылыкты билемин,
Ала көөдөк эл болот.
Баарысын байкап көргөмүн,
Марттыгы бизден кем болот!
Алты күнү ырдасаң,
Алеки чапан кийгизет,
А деген жерде биздин эл,
Аргымак тандап мингизет!
Жети күнү ырдасаң,
Желеки чапан кийгизет.
Жеткен жерде биздин эл,
Жээрдени тандап мингизет!
Айылга келип ырдасан,
Алтының ашып карк болот.
Ат мингизип чыгармак,
Бизде абалтан берки нарк болот!
Эсенаман эскимин,
Эл куруткан кескимин.
Элдир-селдир ырчынын,
Элдешпей тилин кесчимин!..
Чоң ырчы менен айтышкам,
Чоң атасын тааныткам.
Көп ырчы менен айтышкам,
Көптө байге бербеген,
Көкжалдыгым тааныткам! .
Сайратсам кызыл тилим бар,
Салпайбай, балам, тилимди ал.
Санда жок сендей ырчыны,
Сандалтып кубар жөнүм бар!..
Мындан мурун аныктап,
Көрдүн бекен, көзүмдү?
Уламалап, иликтеп,
Уктуң бекен, сөзүмдү?
Уга элек болсоң, карагым,
Убара кылып издетпей,
Учурагты кезиңди!..
Таасындап айтып мен сага,
Таанытайын өзүмдү.

Кереметим көрүп ал,
Келтирди, балам, кезинди!..
Эсенаман эски атым,
Эл кыдырган кески атым.
Күкүктөй күндө күүлөнткөн,
Күндүр-түндүр сүйлөткөн,
Кош көмөкөй тил катым!
Акын болсоң жооп бер,
Айтам сөздүн кыйбатын.
Акындыгың жок болсо,
А да болсо зыйнатың!..
Үч-Кошой менен кен Талас,
Өз атаң жердеп өлгөн жер.
Өөктөп жатып чогулуп,
Өкүрүп тууган көмгөн жер.
Өзөнүн бойлоп башынан,
Өмүрүң өсүп, өнгөн жер.
Өзгө жерде өкүнбөй,
Өз элиңе көчүп кел!..
Чоң атаң жердеп өлгөн жер,
Чогулуп тууган көмгөн жер.
Чоочун жерде өкүнбөй,
Чоюлган журтка көчүп кел?
Калкың менен болбосоң,
Кайрат айтып не кылам.
Сөөлүм бар тилимде,
Сөздөн кантип жаңылам!..
Кабыл алсаң айтканды,
Кайта келгин Таласка.
Өлсөң ыйлап көмүүчү,
Өз элиңден адашпа.
Жалдырап барып көзүңдү,
Жат элдин көзүн каратпа!..
Бирөөнүн жери жер болбойт,
Бирөөнүн эли эл болбойт.
Туурасын айтсам, мен сага,
Туугандуу адам кем болбойт.
Башканын жери жер болбойт,
Башканын эли эл болбойт.
Артын ойлоп карагын,
Айылдуу адам кем болбойт.
Эсинди жыйып, элиң тап,
Эзелки Талас жериң тап!
Акылың жыйып, эсиң тап,
Абалкы Талас жериң тап!..
Карап тургун, карагым,
Калыстык кептен сүйлөйлү.
Калкынан азып жүргөн бар,
Кайгырышып жүрбөйбү.

Калкыңа эми келбесең,
«Калкынан качкан акмак» деп,
Кайдигер тили тийбейби!
Кайрылып келсең кадырлап,
Балам, калдайган журтуң сүйбөйбү!
Капилет жерден доо болсо,
Кара өзгөй, жалаа, доо болсо.
«Каңгырап жүргөн акмак» деп,
Катаалдын тили тийбейби.
Каралашар тууган жок,
Кармап минер буудан жок,
Кайгырып ичиң күйбөйбү.
Кайрылып элге кошулсаң,
Балам, каалап калкың сүйбөйбү!..
Теңдигиң айтар тууган жок,
Теминип минер буудан жок.
Телмирип ичиң күйбөйбү.
Тентибей элге кошулсаң,
Балам, теңтуштар сени сүйбөйбү!..
Өзүнө айтам, карагым,
Өрнөктүү сөздөн сүйлөйлү.
Өзгө жерден келген көп,
Өкүнүшүп жүрбөйбү.
Өзү башка калктан деп,
Сага бир өжөрдүн тили тийбейби.
Өбөк кылар тууган жок,
Өмөчтөп минер буудан жок,
Өртөнүп ичиң күйбөйбү.
Өз элиңе кошулсаң,
Балам, өнтөлөп элиң сүйбөйбү!..
Карысы жаштай жыргаган,
Жаштары жаагын жаный ырдаган.
Калың кытай биздин эл,
Кара башың маң кылбай,
Кайрылып балам, мында кел!..
Баргандардан кеп уктум,
Баарысын байкап мен уктум.
Бакылдаган көйрөң эл,
Сенин баркыңды билбейт деп уктум!.
Каттагандан кеп уктум,
Кабарыңды мен уктум.
Кажылдаган калдас эл,
Сенин кадырың билбейт деп уктум!..
Өчүгүп калган жоо болсо,
Өзүнө жалаа, доо болсо,
Өмгөгүн салар жаныңда,
Жакшың жок дейт, Жеңижок!
Өзөгүндү дарт чалса,
Өпкө чабар жаныңда,

Бакшың жок дейт, Жеңижок!..
Каршыгып калган жоо болсо,
Каймана жалган доо болсо,
Жакшың жок дент, Жеңижок.
Кабыргаңды дарт чалса,
Кара болор жаныңда,
Бакшың жок дейт, Жеңижок!..
Жангарачтын Осмонбек,
Жакырыраак жакшы дейт.
Ажынын уулу Сулайман,
Алабарман бакшы дейт.
Бир мүнөзү кармаса,
Бой бербеген жинди дейт.
Антсе дагы башкарып,
Аксынын ичин билди дейт.
Алибектин беш торпок,
Айылдагы ашка орток.
Торпокту бука сүзбөйбү!
Бактысыз болуп жат элде,
Башыңа кайгы түшпөйбү.
Туулган жерин таштаган,
Акылсыз көрдүм сендейди!..
Айсыз бир кара түн болсо,
Ала тополоң күн болсо,
Адашып өлсө мейли деп,
Артыңдан киши издейби?
Таарынбагын, Жеңижок,
Табалбассың биздейди!..
Алда кимден туулду деп,
Атасыз, тексиз, кулбу деп,
Ар ким айтып артыңдан,
Айың, ушак кеп кылат.
Азапка салып жаныңды,
Акыры сени жеп тынат!..
Аргымак элем арыдым,
Азамат элем карыдым.
Айыкпайт тийсе этиңе,
Ажыдаардын заарымын.
Анча-мынча жин тийсе,
Айыктырчу дарымын.
Калдайган калың журтума,
Касиеттүү карымын.
Кашыңда Майкөт пириңди,
Көзүңдү ачып тааныгын!..
Арка, Талас бай болот,
Жегени куйрук май болот.
Таласка келип ырдасаң,
Алтының ашып карк болот.
Ат мингизип чыгармак,

Бизде, абалтан берки салт болот.
Асили кедей Аксылык,
Ичкени куру чай болот!..
Жай мезгили бир кызык,
Жайнап жылдыз, Ай чыгат.
Кеңешип чукул, жарышса,
Тап берген жерден тай чыгат.
Тамандары кызыса,
Сары таман ат чыгат.
Эл ичине келгенде,
Элирип сайрап олтурсам,
Эсекеңдин оозунан,
Эчен сабак кат чыгат!..
Какылдап ырдап олтурсам,
Калкы-журтум жактырат.
Карысам да жаш балам,
Каалап тонду жаптырат.
Алты ооз мактап, ырдасам,
Алдыма ат тарттырат.
Жетеси жок, Жеңижок,
Жете албайсың чапкылап!..
Таамай элдин ичинде,
Таптымбы, балам, эбинди.
Кыйынсынган Женижок,
Карыган чалдан жеңилди!
Улуулар менен айтышып,
Угузба, балам, кебинди.
Айтышаар болсоң үн катып,
Азыр басам демиңди.
Чыйраксынган Жеңижок,
Чыгарам болгон желиңди!
Көпчүлүк элдин ичинде,
Күйүгүп, балам, асылба.
Курчтук кылып, басылба.
Өтө наалат кеп угуп,
Өспөй калба жашыңда.
Таасын күлүк тулпарга,
Тай жетеби жакында!..
Кары да болсом кадырлайт,
Кушчу, Саруу талашып.
Торгойдой сайрап олтурсам,
Топтолгон элге жарашып.
Атымды уккан агайин,
Алдымдан тосуп каалашып.
Жеңижок сендей акындар,
Жете албай калат адашып!..
Таамай ырчы сен болсоң,
Таңшыт кызыл тилиңди.
Таластан келип жолуктуң,

Таанып ал, Майкөт пириңди!
Чындап туруп, Жеңижок,
Чыгарып көрчү, үнүңдү!..
Кайрылып качан табасың,
Кадимки Талас конушту.
Токтолбостон, Жеңижок,
Толгоп көрчү, комузду.
Улуу-кичүү баарына,
Угузуп көр добушту.
Каяша кылбай тилимди ал,
Кашыңда Майкөт пириң бар,
Кайда качып барасың,
Каршы алдыңдан жолукту!..
Жигиттик жаштын кийни деп,
Жеңижок колго тийди деп.
Эсекеңдин айтканын,
Элдин баары сүйдү деп.
Арттан ушак болбосун,
Ак жеринен күйдү деп.
Калың жыйын сөз кылсын,
Карыган Эсең алды деп.
Бышыксынган баланы,
Бир сүйлөтпөй салды деп!
Толгой кармап капшыра,
Толорсуктан чалды деп.
Жеткилең күлүк Эсеңе,
Жеңижок жетпей калды деп!
Арышын кере жүгүрүп,
Алдыңкы буту бүгүлүп,
Адырдуу жерден сүрүлүп,
Аргымак келди, жол бергин!
Атактуу Майкөт пириңе,
Айыпкер болбой кол бергин!..
Күнчүлүк жерден жүгүрүп,
Күүлөнсө буту бүгүлүп,
Күдүрдүү жерден сүрүлүп,
Казанат келди, жол бергин!
Кашыңда Майкөт пириңе,
Күнөкөр болбой кол бергин!..
Эргий-эргий жүгүрүп,
Эликтей буту бүгүлүп,
Эңиштүү жерден сүрүлүп,
Эсекең келди, жол бергин!
Эсилиң Майкөт пириңе,
Эңкейип барып, кол бергин?!..
Айткан сөзгө кулак сал,
Акырекке түйүп ал
Абайлагын, карагым,
Алдыңда Майкөт пириң бар!

Коп сөзүмө кулак сал,
Көкүрөккө түйүп ал.
Көтөрүлбөй байкагын,
Көрдүңбү, Майкөт, пириң бар! .
Жаркырап шоола тийгизген,
Күнүң ушул, Жеңижок
Кошуп айтсам шарыят,
Диниң ушул, Жеңижок
Сыйынуучу нак мазар,
Пириң ушул, Жеңижок.
Күүлөнтүп күндө сүйлөткөн,
Тилиң ушул, Жеңижок!
Майкөт сага пир болот,
Пирине тийген ким болот?
Сендей-сендей ырчылар,
Төрт чекене жин болот.
Тааныбасаң, карагым,
Таанытайын пириңди
Каяша кылсаң кайрылып,
Кагайын болгон жиниңди
Көпчүлүк элдин көзүнчө,
Балам, кескендей кылам тилиңди!.
Сырты болوم суусардын,
Дарчысы болом ордонун.
Тазаланып жуунган,
Даараты болом молдонун.
Угуту болом бозонун,
Чигити болом гозонун
Карысам да Жеңижок,
Казыр сенден озомун.
Кайда качсаң куткарбай,
Каршы алдыңдан тосомун!..
Талыкпай жолго салдырчу,
Таманы болом жоргонун.
Жаактууга жай бербес,
Жаалымды ойлогун.
Пириң Майкөт алдыңда,
Пейилиң, балам, оңдогун!..
Мөмөсү болом дарактын,
Шишеси болом арактын.
Жакасы болом, Жеңижок,
Торкосу алтын манаттын.
Тобокел кылчу көрөйүн,
Тоорулуп кайда бараттың? .
Тамырын жайып тараткан,
Сабагы болом санаттын.
Чабыттап эргип учарга,
Чалгыны болом канаттын.
Каяша кылчы көрөйүн,

Каңгырап кайда бараттың?!.
Асылы болом жылкынын,
Артыгы болом ырчынын.
Айчылыкта той болсо,
Алкынып ырдап турчумун.
Айтышамын дегенди,
Айттырбай тилин буучумун.
Ары жок сендей ырчыны,
Алкымдап тойдон куучумун!.
Торусу болом жылкынын,
Торгою болом ырчынын.
Топ жыйындын ичинде,
Торгойдой сайрап турчумун.
Томпойдой болгон жетимдин,
Токмоктоп тилин буучумун.
Тогонек берчи, көрөйүн,
Тобумдан алыс куучумун!..
Күлүгү болом жылкынын,
Күкүгү болом ырчынын.
Күлдү журттун ичинде,
Күкүктөй сайрап турчумун.
Күүлөнүп келген ырчынын,
Күрмөлтпөй тилин буучумун.
Күүлөнгөн сендей жетимди,
Күнөөлөп топтоп куучумун!
Бууданы болом жылкынын,
Булбулу болом ырчынын.
Бурулушта той болсо,
Буйдалбай сайрап турчумун.
Булкунган сендей ырчынын,
Буйдалтпай тилин буучумун.
Кетсе да жашым картайып,
Кете элек мизи курчумун!..
Аргымак аттай жулкунуп,
Арышты мен да керейин.
Мөөнөтү келген сөзүмдү,
Мөндүрдөй төгүп, себейин.
Жайы жок жамсак күлүктү,
Жаныма кантип теңейин,
Айтып көрчү, Жеңижок,
Акындыгың ченейин.
Айтканыма жооп бер,
Андан башка не дейин.
Чыгарып көр, үнүндү,
Андан башка не дейин?!..

деп Эсенаман ырын токтотуп, жайланып олтуруп калат. Элдин баары тунжурап, үн каткан киши жок. Ошондо бир аксакал: «Балам, Жеңижок, сен айтар деле сөз калган жок, бардыгын Эсекең айтып бүттү окшойт. Эсекеңе каяша айтам деп, назарыңды сындырып, өзүңдү-өзүң

аксатып албагын!» дейт. Анда Майкөт акын: «Олай эмес, карыя! Эсекең картайып калганба, көп жаңылыс кетирди. Эсеңдин катесин тауп айтсаң, жеңетин кезек сеники, токтолмай сок, карагым Жеңижок!» деп обдулуп коёт. Жеңижок: «Сөздү сөз келгенде айтпаса сөздүн атасы өлөт» деген элибиздин нуска кеби бар эмеспи!

Бул жерде сөздүн атасы гана эмес, менин да өлгөнүм эмеспи! Эсенаман мага Майкөттү олуя, пир туткузуп, мени сыйынтып жатпайбы! Эсенаманды Майкөт, олуя, пирине кошоктоп алып, жылаңачтап, тозоктун төрүн көздөй айдап жөнөйүн» деп жооп берип турган жери:

Ж Е Ң И Ж О К:

Он сегиз миң Ааламды,
Бир жараткан эмеспи.
Эң биринчи дүйнөгө,
Нур жараткан эмеспи.
Суук кыштын булутун,
Сур жараткан эмеспи.
Эмгексизди энчиден,
Кур жараткан эмеспи!
Аалам жашап турсун деп,
Күн жараткан эмеспи.
Алмаштырып Күн менен,
Түн жараткан эмеспи.
Буруксуган атырдай,
Гүл жараткан эмеспи.
Булбулдарга шайырдык,
Үн жараткан эмеспи.
Көз кумарын кандырган,
Түр жараткан эмеспи.
Жети кабат бейишке,
Үр жараткан эмеспи.
Баатырларга ылайык,
Сүр жараткан эмеспи!
Бардык жанга насипти,
Бир жараткан эмеспи!
Алтын нурун төгүлтүп,
Ай жараткан эмеспи.
Жылдыздарын жайнатып,
Шай жараткан эмеспи.
Асман, Жердин арасын,
Кең жараткан эмеспи.
Адамзаттын баарысын,
Тең жараткан эмеспи,
Жайда салкын болсун деп,
Жел жараткан эмеспи.
Түркүн гүлүн жайнатып,
Бел жараткан эмеспи.
Жерден берип ырыскы,
Эл жараткан эмеспи.
Көл бойлотуп учуруп,
Куу жараткан эмеспи.
Чөл жашарып күлсүн деп,

Суу жараткан эмеспи.
Бирин дары, бирөөбүн,
Уу жараткан эмеспи!
Бирин момун, бирөөбүн,
Куу жараткан эмеспи!..
Өрдөк, чүрөк, каздарды,
Көлдө кылган эмеспи.
Өлгөндөрдүн баарысын,
Көрдө кылган эмеспи.
Кайберендей күлүктү,
Төрдө кылган эмеспи.
Курт-кумурска жайларын,
Чөлдө кылган эмеспи.
Берекенин баарысын,
Жерде кылган эмеспи.
Жер дүйнөнүн туткасын,
Элде кылган эмеспи.
Өмүрдү чак жаратып,
Пенде кылган эмеспи!
Жердин үстүн жайнатып,
Бак жараткан эмеспи.
Кээ бир жанды көбөйтпөй,
Так жараткан эмеспи.
Ар жанга ажал, өмүрдү,
Ак жараткан эмеспи.
Казак Майкөт пирим деп,
Жиндептирсиң, Эсеке.
Карыганча пиринди,
Билбептирсиң, Эсеке.
Ооздун көркү отуз тиш,
Тил жараткан, Эсеке.
Тил сүйлөтпөй айбанды,
Тим жараткан, Эсеке!..
Карыганча Майкөттү,
Мазар кылып кармапсың.
Эл чогулган мечитке,
Эч бир басып барбапсың.
Сапка туруп, башыңды,
Сеждеге түк салбапсың.
Тантып ырдап отуруп,
Шайтандарга кошулуп,
Ырас айтсам, Эсеке,
Ыйманыңды жалмапсың!..
Эми, Эсеке, анык ук,
Айтканымдын баарын ук.
Алжып кетпей бекерге,
Кулагыңды салып ук!
Анык туулган башында,
Ата-энебиз Адамдан.

Ай, Ааламдын жүзүнө,
Адам өсүп таралган.
Күндүн алтын нурунун,
Күчү менен жаралган.
Албаптырсың эч кабар,
Адал менен арамдан!..
Эми, өрдөктөй учуп келейин,
Өзүмдөн кабар берейин.
Өзүнөр байкап көргүлө,
Өнөрүм ашса жеңейин.
Өнөрүм сенден кем болсо,
Өлөрман экен дебейин!..
Каздай учуп калкылдап,
Калкымдан кабар берейин.
Калыстык кылып көргүлө,
^Кадырым ашса жеңейин,
"Кадыры сөзүм кем болсо,
Карыган экен дебейин!..
Ата-бабам баарысы,
Таласта болгон уругу.
Уругум Солдон, Каратал,
Калың кытай уругу.
Жан болуп, жаңы жаралып,
Жаркырап шамым жанган жер.
Келгенимди белгилеп,
Киндик каным тамган жер.
Ата-энем күлүп кубанып,
Алдейлеп сүйүп алган жер.
Аксарбашыл кой союп,
Ак түлөөсүн чалган жер.
Баарысын, билем, эсимде,
Калдайган кытай биздин эл.
Аргасыздан мен кетип,
Алыс болуп калган жер.
Балалык кезде жүргөн жер,
Бар, жокту билбей каткырып.
Туугандан кетмек бөлүнүп,
Турмуштун тузу жат кылып.
Өмүрдүн жолу ар түрдүү,
Бурула берет турбайбы.
Ар нерсеге кезигип,
Уруна берет турбайбы.
Дүйнөдө жоктон бар болуп,
Туула берет турбайбы.
Кайрадан бардан жок болуп,
Кубула берет турбайбы.
Ар жерден буйруп, туз, насип,
Татыла берет турбайбы.
Аракет кылса ырыскы,

Чачыла берет турбайбы.
Атам өлүп жашымда,
Айламды таппай башында.
Арка болчу ага жок,
Айланып турчу кашымда!
Энем өлүп жашымда,
Эсимди таппай башында.
Эрмек кылар иним жок,
Имерилчү кашымда!
Урматташат баарысы,
Улуу, кичүү, карысы.
«Аламан эл» деп айтасың,
Алардын ыраакка кеткен арышы!.
Ызат кылат баарысы,
Ырыстуу элдин карысы.
«Ылайыксыз эл» дейсиң,
Алардын ыраакка кеткен арышы!.
Арканын эли бай дедиң,
Жегени куйрук, май дедиң.
Аксынын эли жарды деп,
Ичкени куру чай дедиң.
Алтын казык Аксы дейт,
Аркыты менен жакшы дейт.
Алжыганың эмеспи,
Айтаар сөзүң билбедиң!
Баятан бери аңшандап,
Балаңа кезек бербедиң.
Жеңип кетчү акындай,
Жээлигип колун сермедидиң.
Майкөттү кылып колдоочу,
Курган чал мынча дегдедиң?!.
Кутурасың мактанып,
Курсагыңдын тогунаң.
Кулак салып угуп тур,
Кутулайын жообуман.
Балапан, түлөк жаш кезде,
Басынтып кырсык тооруган.
Күнгүрөнүп ыйлагам,
Күйөрүмдүн жогунан.
Эне-атасыз жетимдин,
Эмне келмек колунан?..
Арка кылар ага жок,
Азып кеттим Аксыга.
Ашуусу бийик бел ашып,
Басып кеттим Аксыга.
Ак никелеп жарымды,
Алган жерим Аксыда.
Тээк кылар ини жок,
Тентип кеттим Аксыга.

Тегеректен жай таппай,
Минтип кеттим Аксыга.
Үй-жай күтүп үйлөнүп,
Ушинтип жүрөм Аксыда.
Каралап баргам ал жерге,
Таякемди-тагамды.
Арка кылып эркелеп,
Ата-эне кылдым аларды.
Туурлай турган жер болсо,
Эсеке, туугандан качып барамбы?!
Жетимдин ашын ичирбей,
Жемелеп сөзүн тийгизбей.
Жетелеп багып чоңойтту,
Жаман кийим кийгизбей.
Алар менен кеңешпей,
Эсеке, кантип келем билгизбей?!..
«Баркыңды билбейт» деп айтып,
Басынткансып сүйлөдүң.
Бардык эл сыйлап баркташат,
Баамды, чалым, билбедиң!
Кадырыңды билбейт деп,
Каймана кепти сүйлөдүң.
Калкымдын баары каалашат,
Кадырды, чалым, билбедиң!..
Жергемден кеткем бөлүнүп,
Жетимдик менен оорудан!..
Ала качып жанымды,
Барган жерим Аксыда.
Аман сактап өлүмдөн,
Калган жерим Аксыда.
Алтын боолуу Ак туйгун,
Салган жерим Аксыда.
Айтканымды жок дебес,
Алган жарым Аксыда.
Алтын жака, кыйбат тон,
Кийген жерим Аксыда.
Ата-энемдей ардактап,
Сүйгөн жерим Аксыда.
Бакыт шамы жаркырап,
Күйгөн жерим Аксыда.
Аргымак минип алчактап,
Жүргөн жерим Аксыда.
Көңүл ачып, шаттанып,
Күлгөн жерим Аксыда.
Анык жыргал дооронду,
Сүргөн жерим Аксыда!..
Качырышар жоо болсо,
Карөзгөй, жалаа, доо болсо,
Каралашар элим бар.

Кабыргамды дарт чалса,
Кара болчу белим бар!
Өчүгүшөр жоо болсо,
Өзгөчө жалаа, доо болсо,
Өзгөчө күйөр элим бар.
Өзөгүмдү дарт чалса,
Өбөк болчу белим бар! .
Өчүгүп калган жоо болсо,
Өзгөчө жалаа, доо болсо,
Өзөгүн үзүп мен үчүн,
Өмгөгүн салчу жанымда,
Осмонбек болуш жакшым бар.
Өзөгүмдү дарт чалса,
Өпкө чабар жанымда,
Ажымат ата бакшым бар!..
Каршыгып калган жоо болсо,
Каймана жалган доо болсо,
Каралашар жанымда,
Кан Сулайман даткам бар!
Караан болчу арстан бар.
Кайрылышып турушкан,
Кайрыбай кебим угушкан,
Каралашар жакшым бар.
Кабыргамды дарт чалса,
Калпалардын башчысы,
Калыбай, Шаке бакшым бар!..
Андагын, Эсе, сөзүмдү,
Айнектей ачам көзүңдү.
Абышка болгон кезиңде,
Адашып айттың сөзүңдү.
Баарысын айтып нетейини,
Башка сөзгө өтөйүн.
Баятан койгон сурооңо,
Баяндап жооп берейин:
Жангарачтын Осмонбек,
Жакшы султан болгон бек.
Ой багып, акыл имерип,
Орду-ордуна койгон бек.
Буга Ташкендин беги кол берген,
Талашы жок жол берген.
Кокондун каны кол берген,
Кокою жок жол берген.
Аксы менен Наменген,
Айтканындай бийлеген.
Ар сөзү алтын дем берген,
Ак калпак элдин багына,
Арстандан болот бир келген!..
Талаш жок, Талас биздин жер,
Тартышат элек ким менен?

Тартышып мүйүз чыккан жок,
Түбүбүз болот бир элден.
Таалайы элдин ынтымак,
Таамайлап айтсам, бүгүн мен!..
Ажынын уулу Сулайман,
Даткам ушул болучу.
Акыл менен кеңешти,
Тапкан ушул болучу.
Башым ооруйт дегенде,
Садаганы торпоктон,
Чапкан ушул болучу!..
Ушуну алабарман бакшы деп,
Айныптырсың, Эсеке.
Акыл жактан жетишпей,
Калыптырсың, Эсеке!
«Бир мүнөзүн карматса,
Бой бербеген жинди деп.
Антсе дагы башкарып,
Аксынын ичин билди» деп.
Жинди адам элди бийлейби?
Акынсынган Эсекем,
Адеби менен жүрбөйбү.
Аксакал болгон чагында,
Адашып кепти сүйлөйбү?
Койбосоң болгон сөзүңдү,
Кузгундай болгон курган чал,
Кусуруң калкка тийбейби!..
«Алибектин беш торпок,
Айылдагы ашка орток,
Торпокту бука сүзбөйбү,
Бактысыз болуп жат элде,
Башыңа кайгы түшпөйбү!»
Деп айтып тантып турасын,
Торпокко теңеп кайдагы,
Топуксуз кепти айтабы?
Букага теңеп кайдагы,
Бузуку кепти айтабы?
Алибектин беш берен,
Аңдыган душман жетпеген.
Периштеси башында,
Бешөөбү беш дубанды беттеген.
Бешөөбүн бир күн айтсам да,
Мен бүтүрө албайм кеп менен.
Турмуштун булар туткасы,
Эсеке, түшүнтүп айтсак чек менен!
Молдокенин Алишер,
Момундай болот анык шер.
Баялы бийдей кимиң бар,
Баянын болсо айтып бер?..

Эми мөмөсү болсоң дарактын,
Айылдан балдар келбейби.
Ары-бери имерип,
Акылын таап илбейби.
Арка этектеп теришип,
Ар кайсы жерге жебейби.
Данегиң чирип кык болор,
Кабыгын сынып жок болор.
Өмүрүңдүн акыры,
Ушундай болуп токтоолор!..
Шишеси болсоң арактын,
Мас адам сени сыйлайбы?
Таамайлап кармап мойнуңдан,
Ташка чаап урбайбы.
Тамтыгы кетип быркырап,
Талкаланып сынбайбы!
Койкойгон мойнуң жоголуп,
Кокуй чал, жаның тынбайбы!..
Абайлагын, Эсеке,
Арагы анын уу болот.
Ичегинди күйгүзүп,
Ичиңе барса уу болот.
Көрүнгөңгө жулунтуп,
Көпчүлүккө чуу болот.
«Эсекең жинди болду» деп,
Эл ичинде дуу болот!..
Аракеч болсоң мас болуп,
Агайын менен кас болуп.
Ажалың жетип сен өлсөң,
Балдарың базар барбайбы.
Олуя-Ата тараптан,
Айтылуу шарап, арактан.
Аябай арбын албайбы.
Бейитиңе бүт атап,
Балдарың арак бербейби.
А дүйнө жайга барганда,
Абышкам, арактан азап көрбөйбү!..
Жанкүр-нүңкүр периште,
Жетимиш батман күрсү алып,
Жаныңа басып келбейби.
«Рабиң кимдер?» дегенде,
Келмеге тилиң келбесе,
Күрсү менен бир коюп,
Сазайыңды бербейби?!.
Ойлонбой туруп айтылган,
Оозуңда жаман кеп турат.
Эсекең каапыр болду деп,
Эл айтып ушак кеп кылат.
Күүлөнүп буудан чуркаса,

Сендей, күлүктөр баспай тек турат!.
Сырты болсоң суусардын,
Эссиз бала кийбейби.
Эңкейип алса кокустап,
Жалынга башы тийбейби.
Кылканы күйүп бырыксып,
Кыйноого жаның кирбейби.
Көркүң кетип күйүнүп,
Көргөн адам күлбөйбү!..
Жакасы болсоң манаттын,
Бүркүткө сени алдырар.
Кызыл түлкү экен деп,
Жака кылып салдырар.
Кийинчерээк эскирип,
Кылы сынаар кырчылып.
Тыбыты түшөр тытылып.
Каларсың, чалым, калдырап,
Жаргак болуп жышылып!
Угуту болсоң бозонун,
Ородо сасып өнбөйбү,
Ары жок сендей куу чалдын,
Ажалы жетип өлбөйбү.
Алакан жайып дубага,
Агайин-тууган келбейби.
Шибер угут өндүрөр,
Сокуга салып чакалап,
Сокбилек менен талкалап,
Көрбөгөндү көргөзөр.
Таруу шакка коштуруп,
Ботко кылып кайнатаар.
Челекке куюп ачытып,
Бозокорго тандатар.
Калтадан сүзүп өткөрүп,
Калганын уйга чайнатаар.
Өзгөрүп улам олтуруп,
Мурунку кейпи жок болуп.
Акырында сыгылып,
Алжыган, чалым, топ болуп.
Күрөң уй аймап бүтүрүп,
Көйрөң чал калар жок болуп!.
Бозокор болсоң бостойтуп,
Эки көзүң тостойтуп.
Токтотпой айдап өзүңдү,
Тозокко түртө салбайбы.
Чапчакка бозо калтырып,
Чаңкаса суусун кандырып.
Батага келген элдерге,
Балдарың бозо бербейби.
Бозо салып бербесе,

Бул у ордуна келбесе,
Шааниси жок деп сендейди,
Шайтандар жаман көрбөйбү!..
Сабагы болсоң санаттын,
Өзүн-өзү күүлөйбү.
Омуруолоп орунсуз,
Обу жок сөздү сүйлөйбү?
Салабаттуу жакшы адам,
Салттуу сөзгө кирбейби!..
Чалгыны болсоң канаттын,
Чабыттарсың, учарсың.
Чамаң жетпей калганча,
Чар тарапка сызарсың.
Чамаң кетип бир кезде,
Чарчап акыр тынарсың.
Чалгының калар тытылып,
Чар каргалар чокуп жеп,
Чар тарапка жыларсың!..
Чарылдак, чалым, жоголуп,
Чатак болуп турарсың!.
Чигити болсоң гозонун,
Астына чоң таш жаткырып,
Үстүнөн дагы бастырып.
Баш-аягын бекитип,
Баскыч салып кысылтып.
Азабың берип колуңа,
Агызар майың сызылтып!..
Даараты болсоң молдонун,
Кумганга суу куюлар.
Колуна алып койкойтуп,
Кожо, молдо жуунар.
Карап көрсөң даарат суу,
Каякка барып буюрар?
Көп нерсенин жолу бар,
Карап көрсөң, Эсеке,
Кандайча мунун оңу бар?!.
Алтымыштан ашканда,
Арып калган экенсиң.
Акыл менен эсиңден,
Танып калган экенсиң.
Карууң кетип шылкылдап,
Карып калган экенсиң.
Азабы көп тозокко,
Барып калган экенсиң.
Жаратканды унутуп,
Жанындагы Майкөттү,
Мазар кылып, пир тутуп,
Жарып калган экенсиң!..
Таманы болсоң жоргонун,

Такыратып таш басар.
Туягыңды түгөтүп,
Таманыңдан аксатар
Темтеңдеп баспай жүгүнтүп,
Теминсе көзүң жаш басар!..
Күлүгү болсоң жылкынын,
Күнүгө тойго минбейби.
Күкүгү болсоң ырчынын,
Күүлөнсө кыргый илбейби.
Күкүгү болом деп жүрүп,
Көптөн алдап жеп жүрүп,
Күнөөгө башың кирбейби?!..
Бууданы болсоң жылкынын,
Булкунтуп тойго минбейби.
Булбулу болсоң ырчынын,
Бурулуп кыргый илбейби.
Булбулу болом деп жүрүп,
Мындан-андан жеп жүрүп,
Бузуктукка кирбейби?!.
Торусу болсоң жылкынын,
Токмоктоп тойго минбейби!
Торгою болсоң ырчынын,
Тоо турумтай илбейби.
Торгою болом деп жүрүп,
Топтон алдап жеп жүрүп,
Тозокко башың кирбейби?!.
Асылы болсоң жылкынын,
Алкынтып тойго минбейби.
Акыны болсоң ырчынын,
Алжыган сөздү сүйлөйбү!
Акыны болом деп жүрүп,
Андан-мындан жеп жүрүп,
Азапка башың кирбейби!..
Жаак-чачың алдырбай,
Жүндүү болгон экенсиң.
Жаратканың унутуп,
Жинди болгон экенсиң.
Жабдык салып шайтанга,
Минги болгон экенсиң.
Жаннат турса, тозокко,
Кирги болгон экенсиң.
Желке чачың алдырбай,
Жүндүү болгон экенсиң.
Жыйылган топко каркылдап,
Үндүү болгон экенсиң!
Жетелеп Майкөт жүргүдөй,
Минги болгон экенсиң!
Баарын безип, жатыркап,
Пир болду Майкөт казагың.

Карыганча билбепсиң,
Ким экенин мазарың?
Анык, Майкөт пир болсоң,
Ашкан кыйын эр болсоң,
Карыганча казагым,
Канча киши жасадың?!..
Баатырсынып, Эсеке,
Байлыгыңа мактанбай.
Бүт баарынан безипсиң,
Бир Майкөттү тапканга!..
Баятан берки айтканың,
Мааниси жок ыр болду.
Бүтүн качып баарынан,
Майкөт сага пир болду.
Айтканыңды аңдасам,
Аябаган чыр болду.
Жети атанды унутуп,
Жолоочуну пир тутуп,
Сандырактап, Эсеке,
Сага кандай сыр болду?!..
Арышын кере жүгүрүп,
Алдыңкы буту бүгүлүп.
Адырлуу жерден сүрүлүп,
Аргымак келсе, жол бербейм!
Атактуу Майкөт пириңе,
Айыпкер болуп, кол бербейм!..
Күнчүлүк жерден жүгүрүп,
Күүлөнсө буту бүгүлүп,
Капталдуу жерден сүрүлүп,
Казанат келсе, жол бербейм!
Кашыңда Майкөт пириңе,
Күнөөкөр болуп, кол бербейм?!..
Эргий-эргий жүгүрүп,
Эликтей буту бүгүлүп,
Эңиштүү жерден сүрүлүп,
Эсекең келсе, жол бербейм!
Эсилиң Майкөт пириңе,
Эңкейип барып, кол бербейм!..
Эскирип кеткен, казагым,
Эзелки өткөн сөздөн чач.
Эшендигиң бар болсо,
Эсекеңдин көзүн ач!
Эшендигиң жок болсо,
Эшekten болбой нары кач?!..
Картайып кеткен казагым,
Кадимки өткөн сөздөн чач.
Калпалыгың бар болсо,
Карыяңдын көзүн ач!
Калпалыгың жок болсо,

Качырдай болбой нары кач?!..
Адал эмгек динибиз,
Ата-баба пирибиз.
Көпчүлүктөн адашсак,
Кандай болот күнүбүз?
Тантырактап адашпай,
Таза жолго жүрүңүз!
Жол көрсөтүп отурган,
Жеңижок мен, иниңиз!
Эс, акылдан адашпай,
Элдин салтын билиңиз.
Билип алсаң бир тууган,
Бирге болот түбүбүз.
Ала кетем Аксыга,
Ар кылбастан жүрүңүз?!..
Ойдогунун баарысын,
Орду менен кам кылган.
Эзелкиден калган иш,
Эл-журт үчүн жам кылган.
Карманаарың пир болсо,
Каалаганың дин болсо,
Арстанбапта кожо бар,
Ажымат ата ошо бар,
Арманда калбай кошо бар?
Билип сөздү так айтып,
Пейилиңди агартып,
Пирим дебей Майкөтгү,
Пикиринди оңдоп ал!..
Ай кыярып баркырап,
Баткан жайы кайда экен?
Ата-бабаң чогулуп,
Жаткан жайы кайда экен?
Азезилди таш менен,
Аткан жайы кайда экен?
Күн кыярып баркырап,
Баткан жайы кайда экен?
Күлдү пенде жыйылып,
Жаткан жайы кайда экен?
Күнөөлүүнү таш менен,
Аткан жайы кайда экен?..
Таңкы Сары жылдыздын,
Баткан жайы кайда экен?
Топ олуя биригип,
Жаткан жайы кайда?
Учсуз-түпсүз Ааламга,
Ырыс менен насипти,
Чачкан жайы кайда экен?
Айтчы, бейиш эшигин,
Ачкан жайы кайда экен?

Олуялар байыстап,
Турган жери кайда экен?
Азезилди таш менен,
Урган жайы кайда экен?
Кесирленип унуттуң,
Келеер сөздүн кезегин.
Жети атамды бүт билем,
Жерим Талас экенин.
Аксыга жүр мен менен,
Айыкканча кеселиң!
Талашы жок эч кимдин,
Талас туулган Мекеним!
Болбосун десең маскара,
Бер уруксат, Ташкара!
Соолугуп келгин дартыңдан,
-Сооп үчүн ала кетемин?!..

деп Жеңижок ырдап бүтүп, оңдонуп отурат. Жүз баштуу ак өргөөнүн ичи толгон эл туурдуктарын каңтарып, туштан тыңшап турушкандар андан көп. Жеңижоктун ырдаганына калың эл таң калат. Майкөт адегенде элге карап: «Бали, балам, Жеңижок! Жумыры басты, кызыл тилди адамда сенден аскан акын болмас, ракмет!» дейт да Эсенаманга кайрылып: «Мен сага кашан «Аулемин», «Мазарыңмын», «пириңмин» деп айткан эдим?! Өзүң көгөрүп уруп жыгып, төрт аягымды буып бердиң! Балаң бауздамастан тирилей теримди тескери сыйрып салды! Энди айтар не сөз калды? Брахмет, балам Жеңижок, мен айтыспай ак жеңилдим!» деген экен.

Жеңижок менен Токтогул

Токтогул акын Сибирден качып келгенде, артынан издөө салынып, жергиликтүү бай-манаптар айгак болуп, туулган мекени Кетмен-Төбөгө тура албай бекинип, качык болуп жүрүүгө туура келген. Ошондой башына оор күн түшүп турганда Жеңижоктун Аксынын Кара-Суудагы үйүнө качып келет. Жеңижок жетине албай досун тосот, анан минтип учурашып ырдаптыр.

ЖЕҢИЖОК:

Сайга салсам илинбейт,
Дулдулум, Током, келгенби?
Сайратып комуз черткениң,
Санааман кеткен жок эле,
Менин булбулум, Током, келгенби?!..
Кумга салсам илинбейт,
Күлүгүм Током, келгенби?
Куулантып комуз черткениң,
Кулагымдан кеткен жок,
Менин күкүгүм, Током, келгенби?..
Аргымак оозун кергенби,
Аллам бир чындап бергенби?
Айткан сөзү келишкен,
Ар жыйынды эриткен,
Асылым Током, келгенби?
Аркага колун байлаткан,
Алыска Шыбыр айдаткан,
Токомо аңдышкан душман өлгөнбү?..
Каранын оозун кергенби,
Кудайым чындап бергенби?
Калк акынын көрөм деп,
Калың журтум келгенби?
Калкынан Шыбыр айдаткан,
Кайрып колун байлаткан,
Токомо кас санашкан өлгөнбү?!..
Сарынын оозун кергенби,
Саабалар чындап бергенби?
Салтанатын көрөм деп,
Саруу журтум келгенби?
Сандалтып Шыбыр айдаткан,
Сабап колун байлаткан,
Токомо кас, санаа душман өлгөнбү?..
Торунун оозун кергенби,
Теңирим чындап бергенби?
Төп жыйынды гүлдөткөн,
Торгоюм, Током, келгенби?
Токмоктоп колун байлашкан,
Топтон Шыбыр айдашкан,
Токомо тоорушкан душман өлгөнбү?!..
Ак каймалдан сүт кеткен,

Ажыратып аларга,
Агайинден күч кеткен.
Кайберенден сүт кеткен,
Кайрып жолдон калаарга,
Кайырлардан күч кеткен!
Алдымда атым шок эле,
Аркандан издеп бараарга,
Ажыратып аларга,
Ала-Тоодой бел кылган,
Сенде алдуу тууган жок эле!..
Карманган атым шок эле,
Кайрылып издеп бараарга,
Кайрып жолдон калаарга,
Кара кылып бел туткан,
Кара-Тоо тоодой бел кылган,
Сенде кайраттуу тууган жок эле?!..
Айта турган кеп беле,
Айыпсыз нечен бечера,
Айдалган бойдон кетти эле.
Ак падыша, залымдер,
Антип түпкө жетти эле!
Козгобой койчу кеп беле,
Күнөөсүз канча адамдар,
Кошоктолуп кетти эле.
Гунаадыр (?) менен манаптар,
Каматып түпкө жетти эле?!..
Айылында балдары,
Аталап ыйлап калды эле.
Элиндеги балдары,
Эрксизден ыйлап калды эле.
Аксакалдуу атасы,
Сакалдан жашы тамчылап,
Санаалуу бойдон калды эле.
Алтымышта апасы,
Ак чачын жайып калды эле.
Ак, карасын ылгабай,
Ак падыша Никелей,
Арам ойлуу жан беле?
Айдатып Шыбыр ийгидей,
Алтымыш эки кишинин,
Абыдан шору бар беле?!..
Током, караны миндиң шайланып,
Капыстан кеттиң айдалып.
Калкыңа келип турасың,
Карчыга куштай айланып!
Жээрдени миндиң шайланып,
Жергеңден кеттиң айдалып.
Жериңе келип турасың,
Жем жеген куштай айланып!..

Көк-Ойго тиккен чатырың,
Көрөсөн, Током, акыным.
Көрөөргө элди зар болгон,
Көзүнүн жашы көл болгон,
Сенин көйгөйүң айтып жатырым!..
Ак-Ойго тиккен чатырың,
Асыл, Током, акыным
Алыста жүрүп ыйлаган,
Азиз жанын кыйнаган,
Сенин арманың айтын атырым!..
Токомо ашыкча доор келгенде;
Аленген кийиген чок болуп,
Аргымак минген октолуп,
Током ар жерге барса топ болуп!
Токомдон ашыкча доор кеткенде;
Ар күнү мылтык октолуп,
Ак паша сурап сот болуп,
Айыптуу күнгө токтолуп.
Асыл өмүр гүлдөй жан,
Айдоодо кетти жок болуп!..
Токомо күлүстөн доор келгенде:
Күлгүндү кийген чок болуп,
Күлүктү минген октолуп.
Күнүгө жыйын топ болуп.
Токомон күлүстөн доор кеткенде:
Күнүгө мылтык октолуп,
Гүнаадыр сурап сот болуп,
Күнөөлүү күнгө токтолуп,
Күлгүн өмүр, гүлдөй жан,
Күйүттө кетти жок болуп!..
Токсондогу энекең,
Тоголонуп карыды
Тийди байга дешти эле,
Тотуядай жарыңы.
Толгонуп келип таппадың,
Топчубайдай шагыңы!
Эми кайгырган менен пайда жок,
Кайраттан башка айла жок.
Топтуу кыргыз куттуктайт,
Током тынч аман келген жаныңы!.
Аргымак жалын өрүпсүң,
Айылдан насип буюруп,
Айланып элге келипсиң,
Эми, ар жерге барсам шериксиң!..
Тобурчак жалын өрүпсүң,
Топ элден тузуң бар экен,
Толгонуп аман келипсиң,
Эми, топ элге барсам шериксиң!..
Айтканым элге кеп болгон,

Ак падыша залимдин,
Аңдыганы жок болгон
Айланып аман келгениң,
Айтып салам бергениң,
Током, чын айтсам сага бак конгон!..
Төккөнүм элге ыр болгон,
Төбөлөшкөн залимдин,
Түбүнөн бери чыр болгон.
Толгонуп аман келгениң,
Тобуңа салам бергениң,
Током, туурасын айтсам, бак конгон!.
Какшаган сөздүн макулу,
Кара жаак, кайкы тил,
Калк тааныган акыны.
Какшап турган Өтөнүн,
Кадырлаган жакыны.
Калкыңдан тузуң бар экен,
Током, кайрылып көрдүң калкыңы!..
Током, күйүттү тарттың Шыбырда,
Жатканың сасык там болуп,
Көрөргө элиң зар болуп,
Көзүңдө жашың кан болуп.
Акылың таппай дал болуп,
Адашып башың маң болуп.
Элиңди таппай дал болуп,
Эңгиреп башың маң болуп.
Айланып жеттиң жериңе,
Ак калпак кыргыз элиңе,
Ак үйдө күйгөн шам болуп,
Ак ала сакал чал болуп!.
Током, азапты тарттың Шыбырда,
Башыңа кара түн конуп,
Зарлаган добуш үн болуп.
Ак баран мылтык сүр болуп,
Аргасыз көндүң тим болуп,
Азыр, башыңа бакыт күн конуп,
Таңшыган добуш үн болуп.
Тоорулуп келдиң элиңе,
Туулуп өскөн жериңе,
Түндөгү күйгөн шам болуп,
Түйтөйгөн көк ала сакал чал болуп!.
Током, айланып кеттиң алыска,
Залимде бийлик зор болуп,
Башыңа мээнет шор конуп.
Азиз бир жаның кор болуп,
Жатканың зындан ор болуп,
Айланаң темир тор болуп,
Айланып келдиң элиңе,
Айдыңдуу кыргыз жериңе,

Током, акыры ишиң оң болуп!..
Током, кармалып кеттиң узакка,
Канкордо бийлик зор болуп.
Кайран бир жаның кор болуп.
Кашыңа азап шор конуп,
Казылган терең ор болуп,
Карайган темир тор болуп,
Кайрылып келдиң жерине,
Кадырман кыргыз элине,
Током, каниет ишиң оң болуп!..
Током, эркисизден кеттиң Шыбырга,
Эссиздин кеби эм болуп.
Элиңен тузуң кем болуп.
Көзүңдүн жашы сел болуп,
Эми бактылуу күнгө кезигип,
Бутундан зоолу чечилип.
Тосуп чыккан мен болуп,
Толкундап турган кезегим,
Менин жаныма кубат-дем конуп!..
Током, аргасыз кеттиң Шыбырга,
Акмактын сөзү эм болуп.
Айлыңдан тузуң кем болуп,
Азабың күчөп сел болуп.
Азыр, жакшылык күнгө кезигип,
Мойнуңдан зоолу чечилип,
Атайлап тоскон мен болуп,
Көнүлүм Күндөй ачылды,
Менин жаныма кубат-дем конуп!..
Канган жок душман намысы,
Кайтып келип эл көргөн,
Ниетиндин калысы.
Жеңижок-Өтө досундун,
Жетине албай жеринде,
Жети-Уруу, Саруу элинде,
Жолугушкан чагы ушу!..
Түрмөдө жатып, тутулуп,
Зилдеген досум, аманбы?
Машиненин амалын,
Билбеген досум, аманбы?
Ак пашаанын солдатты,
Тилдеген досум, аманбы?
Кум-Белди көздөй бет алып,
Жөнөгөн досум, аманбы?
Кызыл канга баш-көзүн,
Бөлөгөн досум, аманбы?
Жаш күнүңдөн таанышып,
Дос болгон досум, аманбы?
Сары алтын Аксы жеримде,
Сак урук Саруу элимде,

Кара-Суунун жээгинде,
Кашка таман, Балыкчы,
Кайнап жаткан элинде.
Көз болгон досум, аманбы?!..

ТОКТОГУЛ:

Кичи-Кум-Бел, Чоң-Кум-Бел,
Ашып келдим, жан досум.
Катар ашуу белинди,
Басып келдим, жан досум.
Күйүтүн тартып баламдын,
Кеткенин угуп аялдын,
Жашып келдим, жан досум!..
Чымындай жанды калкалап,
Бир өзүңдү аркалап,
Качып келдим, жан досум.
Азап менен тозокту,
Тартып келдим жан досум.
Көп нерсеге көөнүмдү,
Бөлүп келдим жан досум.
Бир өлүмдөн башкасын,
Көрүп келдим, жан досум.
Айлансам аздыр калкыман,
Бар экен тузум жалпыңан,
Өлбөй келдим жан досум.
Кайтып келип карасам;
Каканакташ Кабай жок,
Катынымда таалай жок.
Оң тиземде ойноткон,
Сол тиземе сойлоткон,
Топчубай жалгыз балам жок!..
Энемди кудай албаптыр,
Кол кашыгын колго алып,
Байкуштун кирбеген үйү калбаптыр!
Алты айчылык узак жол,
Басып келдим, жан досум.
Эртерээк барып көрсөм деп,
Элиме жетип өлсөм деп,
Шашып келдим, жан досум!..
Ырдын кени оозундан,
Агылган досум, аманбы?
Бир көрүүгө зар болуп,
Сагынган досум, аманбы?!

деп учурашкан экен. Эртеси Жеңижок Токомду керилген Кез-Арт өрөөнүн кыдыртып, андан Ак-Ташка чыгып, Көк-Башат, Бел-Башат жайлоолорун көрсөтүп, Кыр- Жол менен атактуу Айры-Бел жайлоосуна чейин барып, кымыз ичип, элге тааныштырып, жайы менен алып жүрүп, күз болгондо бир сыйра кийим кечесин ырастап берип, астына ат мингизип, Кетмен-Төбөгө узаткан экен деген кеп эл ичинде ушул бүгүн да эскерилип жүрөт.

Жеңижок менен Нурмолдо

Өтө жаңыдан ырдап чыкканда өзүнүн бир топ жолдоштору менен Аксынын Кербен базарына базарлап келсе, ал жерде Таш-Көмүрдүн үстүндөгү Ак-Суу жеринен келген атактуу чоң ырчы Нурмолдо ырдап атыры дейт.

НУРМОЛДО:

Ак шарият колунда,
Ак пайгамбар жолунда.
Кудай деген пенденин,
Касиети соңунда.
Алла деген кар болбос,
А дүйнөдө зор болбос.
Кудай деген кар болбос,
Көрүстөнү тар болбос
Пайгамбарга дос болор,
Бар сааба чалыяр.
Буйругунда ошонун,
Бүт макулук жаныбар
Периштелер башкарган,
Бейиш деген жайы бар.
Ажал жетип өлүш бар,
Кара көргө көмүш бар.
Шейит болгон кишиге,
Акыретте бейиш бар.
Бейиш толгон жемиш бар,
Жейин десең тегиз бар!..
Кожолорго кол берсең,
Зекет пулду мол берсең,
Колдоп кетер сооп бар,
Кудай жүзүн көрүш бар,
Нурдун кызын өбүш бар.
Айткан сөзгө кирбеген,
Зекет, пулун бербеген,
Күнөөлүүнү өткөрбөй,
Кыл көпүрөдөн иргеген,
Кереметин мындан көр,
Күнөкөр пенде билбеген.
Тозок деген от болот,
Күйүп турган чок болот.
Казып койгон ор болот,
Киши чыккыс тор болот.
Тарткан шоруң чоң болот,
Зекет, пулдун пайдасы,
А дүйнөдө чоң болот!
Каза жетип өлгөндө,
Казып көргө көмгөндө.
Сурак кылчу периште,
Сурданышып келгенде.
Манкүр-Нанкүр өзү бар,

Миң бир аяс сөзү бар.
Чекесинде жапжалгыз,
Чоктой кызыл көзү бар.
Колдорунда көтөргөн,
Оттон соккон күрсү бар,
Күнөөсү көп кишини,
«Күрс» дедире бир салар,
Күлдөй сөөгүн талкалар.
Көп бергенди кечирип,
Кыл көпүрөдөн өткөрүп,
Көп азаптан калкалар!..

деп, Нурмолдо ырдап токтолгондо, Өтө жанына жакын бастырып барып, атынын башын кейкейте тартып, комузун күүлөп, биринчиден учурашып, экинчиден суроо салып ырдап жиберет:

ӨТӨ:

Ассалоому алейкум,
Ак селдечен алдаяр!
Ак шарият жөнүнөн,
Айттың сөздү дапдаяр.
Анык жолун исламдын,
Ачкан дейсиң пайгамбар.
Пайгамбарга дос бекен,
Бар сааба, Чалыяр?
Буйругунда деп айттын,
Бүт макулук жаныбар.
Барсаң орун кең бекен,
Периштелер башкарган,
«Бейиш» деген жайыңар?
Каза болгон кишиге,
Казган көрдүн ичинде,
Кайсыл жыргал, шаани бар?
Опсуз айткан сөзүңдө,
Орою суук маани бар.
Ак эшенге кол берген,
Акча, пулду мол берген,
Көрөт бекен кудайды,
Көп дүнүйө, малдуулар,
Көпкөн көпөс алдуулар.
Салтанаттап мактаба,
Сатып алсаң акчага!
Биздин жердей эмес го,
Бейиш деген жайыңар?..
Асемдикке кийгениң,
Анжыяндын баркыты.
Ыкылас, куран, шарият,
Ырларыңдын жартысы.
Тозок менен периште,
Сөздөрүңдүн арткысы.
Эң жаманы адаттын, -

Ушак айткан калпычы.
Эл жактырса айтканын,
Өнөрпоздун баркы ушу.
Жапырандап ырдайсың,
Тозок менен бейиштин,
Колуңда окшоп ачкычы.
Анык өзүң окшойсуң,
А дүйнөнүн «жарчысы!»
Жарык дүйнө бейишим,
О дүйнөндө бар бекен,
Ушунун бир тамчысы?
Билип туруп чын сүйлө,
Бейиш мына бул дүйнө!
Жер астына барганда,
Ушул турган жыргалдын,
Жетпейт сага саркыты!
Кыйын болсоң жооп бер:
Ай, Күн, жылдыз, Асман, Жер,
Айтчы, кайдан жаралды?
Ай, Ааламдын жүзүнө,
Адам кантип таралды?
Айдан жылдыз чексиз көп,
Түн эминне караңгы?
Ажыратып айтып бер,
Адал менен арамды?
Акыретке барганда,
Кара көргө салганда,
Отко жагып өлүгүн,
Өрттөйт дейсиң адамды!
Адам үчүн нээти,
Анча неге карайды?!
Өзүң өлүп көрбөсөң,
Кайдан билдин аларды?
Жаныңды жеп айтасың,
Жалган ушак кабарды.
Бул сөзүңө ишенип,
Бургум келбейт санаамды.
Отко салып өрттөсө,
Опсуз кыйнап жектесе,
Ошончолук адамдан,
Көргөн бекен залалды?
Өткөндөрдүн чеги жок,
Өзгөрүлгөн шеги жок,
Бир да кабар деги жок,
Ой жүгүртүп ченесек,
Байкап көрсөк алдагы,
Пайгамбардан калганбы,
Башыңдагы элечек?
Эркек кийбейт биз жакта,

Ээси мунун келинчек?
Ыксыз жалган ырдабай,
Ырдын наамын булгабай,
Элдин башын маң кылбай,
Эл ичинен чыгып кет,
Же дубана болуп ак ургун,
Минип алып көк эшек!..
Акын болсоң элди ырда,
Берекелүү колу ачык,
Өнүп-өскөн жерди ырда!
Калка болгон калкына,
Элди баккан эрди ырда!
Угуп туруп ырыңды,
Ачуум кайнап келдим да!
Адилет ким, кара ким?
Айтышалы, кел мында?
Акын болсоң тарыхты айт,
Жалганды айтпай аныкты айт!
Акын десем молдодой,
Молдо десем акындай.
Кайран ырды кордобой,
Адебиң менен нары кайт!
Же, жакын болсоң кудайга,
Жардам кылып кедейге,
Суракчыга жооп берер,
Бой тумарын жазып бер,
Бал китебиң ачып бер?
Даана сүйлөп чындыкты,
Далил менен айтып бер?
Көзүң менен көрбөсөң,
Кеп периште чогулган,
Кеңешинде жүрбөсөң,
Кереги жок жалгандын,
Кезегимди кайтып бер?!..

деп Нурмолдодон жооп күтүп калат. Нурмолдо: «Бул окумал бала экен, мен женилдим!» дейт. Эки жеңи карысынан чолок күрмө кийип ырдаган Өтөнү биринчи көргөн эл: «Атаңдын көрү оой! Бул жалмаңдаган ыраса жени жок эме экен го! Жеңижок бала жеңди, Жеңижок! дешет. Ушул айтыштан кийимине карата Жеңижок атыккан Өтө жолдоштору менен базардан чыгып кетишет. Ушул эле пикирди атактуу Калык Акыев да өзүнүн «Мени Жеңижок чакыртыптыр» деген эскерүүсүндө дагы жазып калтырган.

Бул кабар Кербендин чайканасында паллоо бастырып, жеп отурган Авлетимдик Сулайманкул даткага угулат. Ал жигитине Жеңижокту таап кел деп буюрат. Ал Жеңижокту таап келет. Учкурашкандан кийин, Сулайманкул датка Жеңижокту ырда дейт. Жеңижок бир эт бышымдай убакыт ырдайт! Акындын талантына тен берген, баа берген Сулайманкул Жеңижоктун Кара-Суудан бирге келген жолдошторуна карап: Жеңижоктун атын Кара-Сууга үйүнө алып кете бергиле! Мен Жеңижокко башка тандап ат мингиземин Баялы бий менен Садырга менден салам айт» деп жөнөтүп иет экен. Ошентип, Сулайманкул датка өзүнүн айылы Авлетимде бир жумадай ырдагып жүрүп, айткан экен, Жеңижокко: «Бали, Жеңижок, балам, каалаганыңды айт? Алакандай

Аксы ачсам алаканымда, жумсам уучумда, келинби, кызбы, калыңы менден үйлөп коёюн!» дептир. Ошондо Жеңижок: «Аркыттан Көксулуу деген кыз менен сөзүм бүтүшүп калды эле» аркыттык Артыкбай дүнүйө, күч, бийликке салып менден тартып келиндикке баласына алып берди, ошону алып берсеңиз» дептир. Сулайманкул датка сөзүнө туруп, Көксулууну Жеңижокко тартып алып берип коёт, айтканындай Артыкбайдын баласына башка бир байдын кызын тандап алып берип, калыңын өзү төлөгөн экен. Ошентип, Жеңижок көптөн көксөп жүргөн Көксулуусуна жетип, Кара-Сууда туруп калат. Жергиликтүү Баялы бий өзүнүн жеринен жер бөлүп берип (коңшу болуп) там салдырып, бак тиктирип бериптир. Ал жерди азыр да «Өтөнүн ыраматы» дешет, азыр ал жерде Жеңижок атындагы орто мектеп салынган.

Жеңижок менен Наркүлбүбүнүн (Рыскүл) айтышы

НАРКҮЛБҮБҮ:

Көрдүң бекен, Жеңижок,
Наркүлбүбү жеңенди?
Эми кайним, көрөсүң,
Ыр жагынан тереңди.
Жеңең кесер деминди,
Оозундан үзөр кебинди.
Кечээ, Эсенаман таппаптыр,
Мен табайын эбиңди.
Сендей далай ырчынын,
Сексени катар жеңилди!
Тойго минген тору атым,
Токтой калса куйругу,
Томугуна оролот.
Тобума келген экенсиң,
Тоотпой койсом, не болот?
Токтоп тур, кайним, ашыкпай,
Тогонек берсем не болот?!..
Калаага минген кара атым,
Кайра тартсам куйругу,
Карчытына оролот.
Калкыма келген экенсиң,
Карабай койсом, не болот?
Карап тур, чыдап Жеңижок,
Каяша айтсам не болот?!
Эми, кайним, Жеңижок,
Өзүмдөн кабар берейин.
Өзүмдөй акын сен болсоң,
Өнөрүм менен жеңейин!..
Ата-энеден туулдум,
Адамзат болуп кубулдум.
Бир муштумдай кызыл эт,
Бул жалганга бурулдум.
Бешикте жаткан кезимде,
Белги берген өзүмө,
Береке кирген сөзүмө.
Беш периште биригип,
Көрүнүп кеткен көзүмө!
Кундакта жаткан кезимде,
Кудайым берген өзүмө,
Кум куюлган сөзүмө.
Кубулушуп бир далай,
Көрүнүп кеткен көзүмө.
Санап берген колума,
Салып кеткен оозума!..
Бешке жашым келгенде:
Белгиси жок ырдапмын,

Белсенип комуз тырмапмын.
Жетиге жашым жеткенде,
Жобурап кирди тилибиз.
Жөндөтүптүр ошондо,
Асан шайыр пирибиз.
Пирдин алып өрнөгүн,
Билгенге сайрап жүрүбүз.
Бүгүн сага учурап,
Бет келишкен күнүбүз.
Сегизге кирген жашымда,
Кызым жакшы болот деп,
Апам ак бермет таккан башыма.
Тогузумда толгонуп,
Тойго ырдасам ырчылар,
Салам айткан кашыма.
Жеңең онго чыгып октолгон,
Он биринде токтолгон.
Он экиге келгенде,
Бет келер ырчы жок болгон.
Он төрт жашка киргенде,
Ого бетер күчөдүм,
Оң менен Солдон жыгылбас,
Кайним, менден экен мүчөлүң!..
Он алтыга киргенде,
Ойкуштанып жүргөндө,
Куда түшүп, курчалып,
Куп сүйүнүп, тынч алып.
Алар эрим Алымбай,
Күйөө болуп койкоюп,
Тойчугуна кой союп.
Амалым жок, дүнүйө,
Алып кетти үйүнө!
Такыямды түшүрүп,
Ак жоолук салды башыма.
Имерилип ал урган,
Отурду келип кашыма.
Молдолорун жыйдырып,
Ак никесин кыйдырып,
Бул байлады багымды!..
Мырза күйөө табылбай,
Ичим күйдү жалындай.
Жаш күнүнөн жеңендин,
Көргөн күнү мамындай
Баштан өткөн окуям,
Баарын уккун, таарынбай.
Күйөөм жаман болгон соң
Кантем анан зарылбай!..
Күйөөм жаман болду деп,
Күйүтүм ичке толду деп,

Арыз бердим Курман бийине
Арзымды Курман уккан жок,
Армандан башым чыккан жок.
Алганың жаман болгондо,
Жаман эрдей душман жок!..
Анткенимдин себеби:
Эл аралап чыга албай,
Эстүүдөн бир сөз уга албай,
Эки жыл үйдө олтурдум.
Эңшерилип ичиме,
Эригиз кайгы толтурдум.
Жыйырмага жык толуп,
Ок жыландай октолуп,
Калкыма ырдап чыктым керилип,
Келин ырчы дедирип.
Кушчу Сарыбайдын ашында.
Келин ырчы келди деп,
Казак, кыргыз кашымда!
Каздай үнүм каркылдап,
Келеңкер чачпак, ак күмүш,
Кең соорумда жаркылдап.
Жалындаган жаш кезим,
Жок эле менде тартынмак.
Алган эрим Алымбай,
Ак куржунун бөктөрүп,
Ээрчип жүрөт салпылдап!
Кызыганда кызыл тил кетет балкылдап.
Кыргыз, казак акынын,
Кыйласын жыктым алкымдап!..
Ошо Суранбайдын ашында,
Казак, кыргыз кашымда.
Анжыяндык Муса ырчы,
Аркасынан чуулдап,
Айтышып калды үч ырчы.
Ошол төртөөлөп алы жетпеген!
Асылышкан ырчылар,
Жеңеңден аман кетпеген,
Акындыгын көрсөтүп,
Акыл менен эптеген!..
Аксыдагы Нурмолдо,
Шарыят менен сенчилеп,
Айтышып көргөн бир жолдо.
Жеңеңдей акын кайда бар,
Абайлап көрсөң Оң, Солдо?..
Төрт дубанга жеткирбес,
Төрт аягы тең жорго.
Тиктегеним, сен, элең,
Тийдиң кайним, оң колго!..
Сайраса сайрап жүрсүн деп,

Санатыңды билсин деп,
Сартбай ырчы жол берген
Эсенаман, Чонду ырчы,
Ээрчишип келип кол берген.
Ай-Тамгалуу Солтодон,
Найманбай чыккан ортодон.
Аларда мага бет келген,
Айтышамын деп келген.
Жеңеңдин ырын билген соң,
Айтыша албай тен берген!..
Жеңең жаактууга жай бербес,
Жамакчы ырчы пай келбес.
Ээктүүгө эс бербес,
Астына акын тең келбес,
Эки күн, түн ырдаса,
Жеңең бир жолунан кебелбес!.
Сен, Жеңижок өзүмө,
Жакын кайним, экенсиң.
Азык кылып бербесем,
Ачка кетер бекенсиң?
Азыгыңды камдайын,
Арманы жок кетерсиң!
Олуя-Ата базарым,
От жакма кара казаным,
Кара мурчтан көп кошуп,
Кумарыңды жазамын.
Ширин болсун күрүчү,
Түбүнө култуйтуп сабиз басамын!
Кыпкызыл майын чыгартып,
Палоо басып берейин.
Касаптар сойгон ирикти,
Түбүнө басып келейин,
Чүкөлүү жото жиликти!..
Осмонбек болуш мүлжүсүн,
Мүлжүгөн менен тойбосун.
Башындагы чүкөсүн,
Ажынын уулу Сулайман,
Өкчөмөк кылып ойносун!..
Бышырган ушул палоону,
Бышкаран, Чартак, Наманган,
Шаары жесе тойбосун.
Кары, жашы аралаш,
Баары жесе тойбосун.
Бийлеп турган Осмонбек,
Нары жесе тойбосун.
Алибектин Шайдылда,
Дагы жесе тойбосун!..

деп Наркүлбүбү ырын токтотуптур. Ошондо Эшенкул болуш Наркүлбүбү бир айтса бир, эки айтса эки каткырып күлүп, коштоп, кубаттап отурду дейт. Эшенкул болуш:*

«Жеңижок, иним, жеңең менен айтышар алың калдыбы? Же калган жокпу?» дептир.

Анда Жеңижок: «Болуш, айтайын, коёнду камыш, эрди намыс өлтүрөт деген эмеспи. Кызыл тилим сүйлөп турганда айтайын» дептир.

Жеңижок ойлондум дейт: «Бу катындын күрүчүн олтурган ушул элге тартып, «батасын алып кайтайын» деп баштап турган жери:

ЖЕҢИЖОК:

Ой, Эшенкул, болушум,
Ордо болду конушун.
Ойго келбес иш болор,
Ойлонуп, айтпай коюшум!
Арстан ажы, датка атаң,
Ак калпактуу кыргыздан,
Арбагын азыр мактасам.
Алты уруу Солду башкарып,
Казы болгон датка атаң.
Алты кур барып, Мекеге,
Ажы болгон датка атаң!..
Белгилүү ажы датка атаң,
Береним, кыргыз элимде,
Бел болгон жайын айтпасам.
Беш уруу Солду башкарып,
Казы болгон датка атаң.
Беш курдай барып, Мекеге,
Ажы болгон датка атаң!..
Чойгулаган кеп эмес,
Чоң датканын баласы.
Чолпондой болгон Эшенкул,
Чоюлган журттун Манасы!
Береги чокчондогон жалаптын,
Болуш, чооголдугун карачы!..
Караламан киши эмес,
Кан ажынын баласы.
Кара тоодой Эшенкул,
Калдайган Солдун Манасы!
Кары, жаштан уялбайт,
Болуш, карабетти карачы?!.
Кулак салгын, Эшенкул,
Жеңижоктун кебине.
Калкына катын ырдаса,
Касиет калбайт бегине.
Караламан журт болуп,
Кырсык болор тегине.
Бир касиет кеткен соң,
Болуш, келмеги кыйын эбине!..
Булкулдатпай чыгаргын,
Бул карабет жалапты.
Бул кыялын койбосо,
Бекем кармап бир жерден,
Бизден да кылар талапты.

«Белди» ырдатып жүрөт деп,
Билгендин баары күлөт деп,
Булгайт го сендей манапты?!..
Алкылдатпай айдагын,
Абийири жок жалапты.
Ал кыялын койбосо,
Абийиринди кетирип,
Ар кимге коёр талапты,
«А» ны ырдатып жүрөт деп,
Андагандар күлөт деп,
Ардантаар сендей манапты!..
Ар ким укса күлөт деп,
Артынып алып «ошону»,
Дагы ырдатып жүрөт деп,
Арстаным, сага, уят иш,
«А» ны ырдатып жүрөт! деп.
Айттырба, болуш, аныңды,
Ал сындырар шагыңды.
Ар теңтушун кеп кылса,
«А» байлаар сенин багыңды.
Ал кетирер, болушум,
Аркырап турган чагыңды.
«А» ны айтып ар жерде,
Ар кимге болгон ашына.
Абийиринди кетирет,
Апкелбе, болуш, кашыңа?!.
Көпчүлүк укса күлөт деп,
Көтөрүлүп ошону,
Көп ырдатып жүрөт деп,
Көк жалым, сага, уят иш,
Эшенкул көт ырдатып жүрөт деп!.
Кеп кылба, болуш, аныңды,
Көт сындырар шагыңды.
Көп теңтушун кеп кылса,
Кетирер баштан багыңды.
Куп кетирер болушум,
Сенин күркүрөп турган чагыңды!
Көпчүлүккө мактанып,
Көбүнө болгон ашына.
Келтирбе, болуш, кашыңа,
Кесири тиет башыңа!..
Кызыл бетин алынган,
Каңтарып жоолук салынган.
Кара бет кимдин жесири?
Калкына катын ырдаса,
Канына тиет кесири!..
Эки бетин алынган,
Ээгин ачык салынган.
Эри жок кимдин жесири?

Элигип катын ырдаса,
Элине тиет кесири.
Эл башкарган өзүндөй,
Бегине тиет кесири!
Алган эри бар болсо;
Желке чачын жулбайбы.
Желип баскан жалапты,
Жети күн байлап урбайбы.
Жергелүү кытай калың Сол,
Элинде намыс турбайбы.
Жеткилеңи Эшенкул,
Бегинде намыс турбайбы.
Мен дагы Солдун баласы,
Бир аял менен бет кылдың,
Болуш, Сол арбагы урбайбы?!.
Алган эри бар болсо,
Арка чачын жулбайбы.
Ар жүргөн сойкуну,
Алты күнү урбайбы.
Ал ырчыңдын барында,
Артында намыс турбайбы.
Атактуу ырчы Жеңижок,
Акынын кошо булгайбы?!..
Ак куурайдын башына,
Ак соно келип конобу?
Арстанынын алдына,
Алдын тарткан оңобу?
Көк куурайдын башына,
Көк соно келип конобу?
Көк жалынан уялбай,
Көтүн тарткан оңобу?!.
Олуя-Ата базарың,
От жакма кара казаның.
Мен мурунтан билгемин,
Түбүнө кулduitуп сабиз басарын!
Аксыда күрүч көп болот,
Аксакал, кары, жашыңа,
Тартып кетсем эп болот.
Жеңижок ооз тийгизбей кетти деп,
Ошонуку эппи деп,
Аркамдан ушак кеп болот,
Ата салтын куубасам,
Арылбаган кек болот!..
Ушагына калганча,
Ушунун кылган күрүчүн,
Уялбай жүктөп барганча.
Колуңарга суу куюп,
Дасторконду жайың.
Табак тартып баарыңдан,

«Батаңарды» алайын.
Батасын баары берди деп,
Мактанып элге барайын!..
Түбүнөн майын чыгарган,
Түзүк күрүч болуптур.
Туйгунум, болуш, жегенге,
Кызык күрүч болуптур!
Көчүктөгү кытайга,
Көк табакка салып кой,
Көк жалым, болуш, алып кой!
Ташкаранын элине,
Табактарга жасап кой.
Арт жагында аз калат,
Арстаным, болуш, ашап кой?!..
Жергелүү Талас журтуна,
Жетпей калып жүрбөсүн?
Жетиген менен Кушчуга,
Өтпөй калып жүрбөсүн?
Беш беренге алып кой,
Беш жилигин салып кой!
Акбай менен Бабырга,
Ал экөөнө кошуп кон,
Кар жилик менен кабырга!
Калганын жеткир, таарынат,
Кудаа-сөөк, тамырга.
Алакчын менен Тубайга,
Артканын жеткир таарынат,
Ай-Тамга, Солто, Тынайга!
Айлыма кайра тартты деп,
Арстаным, болуш, муңайба?!..
Бузбагын элдин үлгүсүн,
Түбүндөгү жиликти,
Болушуң өзү мүлжүсүн!
Башындагы чүкөсүн!
Эшенкулдун баласы,
Мурзакул ойноп, өкчөсүн!
Тишине жумшак чайнатпай,
Карыңа бергин өпкөсүн!
Калың кытай казандын,
Калтырбай түбүн көптөсүн!
Кара беттин палоосу,
Кең Аксыга өтпөсүн?!

деп Жеңижок жооп ырын аяктаганда, Эшенкул болуш: «Жигиттер, барсыңарбы? Тиги кара бетти тартып үйдөн чыкпайсыңарбы?! дегенде эки жигит Наркүлбүбүнү колунан тартып эшикке алып чыгып кетишти дейт. Эшенкул: «Жсңижок, балам, колуңдан келсе, кечир! Кур намысты талашып, бир элди экиге бөлүп, биз ит болдук!» деген экен.

Шекер кыз менен Жеңижоктун айтышы

Таласта Кара-Бууранын оозунда Акназар деген бай чоң той берет. Бул тойго Аксыдан Жеңижок, Нурмолдо, Ныязаалы комузчу да кошо барышат. Той ээлери Шекер деген акын кызды Олуя-Атанын Дунган жеринен алдырып, Жеңижокко айтышка салышат.

ШЕКЕР КЫЗ:

Аманбы, акын, Жеңижок,
Акын кыз сенден кеми жок.
Ак калпактуу кыргыздан,
Айтышаарга тени жок.
Кызып ырдап келгенде,
Кызыл тил кетет какылдап.
Кыйынсынган сендейдин,
Кыйласын жеңгем такымдап.
Эсенби, акын Жеңижок,
Шекердин сенден кеми жок,
Элден тентип кетипсиң,
Эс, акылың деги жок.
Эр өлтүргөн эмедей,
Эл таштап качтың Аксыга,
Сени ээрчитип барса болот бакшыга!.
Кун төлөгөн кишидей,
Куюгуп качтың Аксыга,
Сени кубалап барса болот бакшыга!..
Ташкара болуш тойунда,
Жарчы болду деп уктум.
Аңгемени ар элде,
Салчы болду деп уктум.
Эсенаман, Майкөттү,
Экөөбүн катар куруттуң.
Каяша кылган акынды,
Катары менен улуттуң!..
Айтышсам деп жүрчү элем,
Атагың жакшы билчү элем.
Акназар байдын тоюна,
Алып келишти жолуктум!
Санаттан айтаар сан ырчы,
Жөн ырдан айтаар ар ырчы,
Табышмак айтаар чоң ырчы,
Такалбай табаар зор ырчы.
Табышмагым таппаса,
Түбүндө барып кор ырчы!
Табышмагың чечерсиң,
Табышмагым чечпесең,
Какшаган менен бекерсиң.
Көргүлүгүң көрөрсүң,
Ныязаалы экөөң,
Аксыга иттей болуп жөнөөрсүң?!..

Үйүнөн өлүк чыкпаган,
Ааламда бүтүн бар бекен?
Куу ылаачын теппеген,
Кулдуюп жерге түшпөгөн,
Куудан бүтүн бар бекен?
Кара ылаачын теппеген,
Калдайып жерге түшпөгөн,
Канатта бүтүн бар бекен?
Өөгү бар, жалы жок,
Экөө чыкты, ким экен?
Желмаяндай жүгүрүп,
Желип чыккан ким экен?
Шамалынан бейиштин,
учуп чыккан ким экен?
Саясынан бейиштин,
Үркүп чыккан ким экен?
Көк өрдөк учуп өтпөгөн,
Көлдүн пири ким экен?
Көк жакалай куш салган,
Эрдин пири ким экен?
Ыркырап ээсин каппаган,
Иттин пири ким экен?
Айланып үйдөн чыкпаган,
Аттын пири ким экен?
Сопу, кожо койлорун,
Союш кылган ким экен?
Тебетейди жоготуп,
Топу кылган ким экен?
Ак таман тору ат баспаган,
Жерде бүтүн бар бекен?
Эр Назарбек чаппаган,
Элде бүтүн бар бекен?
Айыш менен Бүйүшкө,
Ырчы өткөн ким экен?
Айбанаттын баарына,
Сынчы өткөн ким экен?
Паренде менен Чаренде,
Таятасы ким экен?
Таянеси ким экен?
Таап берчи, Жеңижок,
Таба албасаң, эбиң жок?!

*деп табышмак салат экен айтышка түшкөн Жеңижокко. Ошондо Жеңижоктун
Шекер кызга жооп берип турган жери:*

Ж Е Ң И Ж О К:
Беш уруу Солду унутуп,

Кайда кетти Жеңижок?
Барган киши келбеген,
Жайга кетти Жеңижок.
Конгон чымын учпаган,
Майга кетти Жеңижок?..
Алты уруу Солду унутуп,
Кайда кетти Жеңижок?
Сары алтын Аксы аталган,
Жайга кетти Жеңижок.
Айтышка түшкөн Шекер кыз,
Ашыкканың бекер кыз!
Айтканыңдын эби жок,
Жеңижоктун айтыша турган теңи жок!.
Тулпар минип туу баштап,
Туулган жерим Таласта.
Туз насибим бар экен,
Турук кылдым Аксыга!..
Бакшыга барсаң сен баргын,
Мен бакшыга баргыдай,
Төрөйт белем, Шекер кыз?
Ак бешикке ардактап,
Белөйт белем, Шекер кыз?
Сени бакшыга барсаң албаган,
Сенин барбаган жериң калбаган!..
Бүбүгө барсаң сен баргын,
Мен бүбүгө баргандай,
Төрөйт белем, Шекер кыз?
Эркектерди бүбүнүз,
Өөнөйт бекен, Шекер кыз?
Сени бүбүгө барсаң албаган,
Сенин бүтүн да жериң калбаган!..
Эми, табышмагың чечейин,
Жообун бере кетейин:
Үйүнөн өлүк чыкпаган,
Ааламда бүтүн бир кудай.
Куу ылаачын теппеген,
Кулдуюп жерге түшпөгөн,
Куйругу бүтүн куркулдай!
Кара ылаачын теппеген,
Калдайып жерге түшпөгөн,
Канаттуу түшпөс астына,
Канатта бүтүн карчыга!..
Өөгү бар, жалы жок,
Экөө чыкты дегенин,
Кош өгүз бакыр эмеспи!
Желмаяндай жүгүрүп,
Желип чыкты дегениң,
Төө бакыр эмеспи!..
Саясынан бейиштин,

Ак болот элең мизиң курч,
Ак жолборс элең тишиң курч!

ТОКТОГУЛ:

Бешөөбү элең жылдыздын,
Берени элең кыргыздын.

ЖЕҢИЖОК:

Алтообу элең жылдыздын,
Арстаны элең кыргыздын.

ТОКТОГУЛ: Анжыян ээр, жез камчы,

Аргымак аттын дөөлөтү.

ЖЕҢИЖОК:

Амандашып катташкан,
Аманат жандын сөөлөт!

ТОКТОГУЛ: Алтындан сандык кыноолоп,

Салып коёр болсочу.

Сагынганда асылды,

Алып көрөр болсочу!

ЖЕҢИЖОК:

Күмүштөн сандык кыноолоп,

Катып коёр болсочу.

Көксөгөндө кургурду,

Көрүп жүрөөр болсочу!

ТОКТОГУЛ:

Кар үстүнө от жаккан,

Карыптарды көп баккан.

ЖЕҢИЖОК:

Муз үстүнө от жаккан,

Мусапырды көп баккан.

ТОКТОГУЛ: Сарыны кийсем эскирбейт,

Санатың айтсам кеч кирбейт.

ЖЕҢИЖОК:

Караны кийсем эскирбейт,

Кайгыңды айтсам кеч кирбейт!

ТОКТОГУЛ:

Карайган тоонун шамалы,

Какшатат өлүм амалы.

ЖЕҢИЖОК:

Бозоргон тоонун шамалы,

Боздотот өлүм амалы!..

ТОКТОГУЛ:

Кашка-Суу деген биздин жер,

Кайрылып чыкпайт сендей эр.

Кайрылып чыкса сендей эр,

Минтип катып бир алат кара жер!..

ЖЕҢИЖОК:

Бел-Башат деген биздин жер,

Белсенип чыкпайт сендей эр.

Белсенип чыкса сендей эр,

